

**Istraživanje o percepcijama
javnosti i javni dijalog o budućoj
komisiji za istinu i pomirenje (KIP)
na Kosovu**

Istraživanje o percepcijama javnosti i javni dijalog o budućoj komisiji za istinu i pomirenje (KIP) na Kosovu

Impresum

Nora Ahmetaj, (autorka)

Kathelijne Schenkel, PAX (autorka)

Kelli Muddell, ICTJ (urednica)

Mateo Porciuncula, ICTJ (urednik)

Bleona Bicaj, UBO Consulting (analiza podataka ankete)

Tringa Krasniqi, UBO Consulting (analiza podataka ankete)

Kushtrim Koliqi, Integra (izdavač)

Priznanja

Pokrenula organizacija Integra

U partnerstvu sa Novom društvenom inicijativom (NSI)

Ovlašćeno od strane pripremnog tima za uspostavljanje Komisije za istinu i pomirenje

Uz podršku Ambasade SAD-a na Kosovu, Ambasade Švajcarske na Kosovu i Fonda braće Rokfeler

Uz zahvalnost Međunarodnom centru za tranzicionu pravdu (ICTJ) i PAX-u za kontinuirane savete i recenzije

Sadržaj

Izvršni rezime

- Ključni nalazi

Uvod

Metodologija

- Kvantitativno istraživanje
- Kvalitativno istraživanje

Nalazi

- Demografski profil ispitanika
- Pogledi na istinu, pomirenje i glavne aktere
- Pogledi na pomirenje
- Znanje o Komisiji za istinu i pomirenje
- Mišljenja o Komisiji za istinu i pomirenje
- Preferencije u vezi sa Komisijom za istinu i pomirenje na Kosovu

Zaključci

Preporuke

Spisak grafikona

Grafikon 1. Da li pripadate nekoj od sledećih pravno utvrđenih kategorija?

Grafikon 2. Kako ocenjujete promenu u sledećim oblastima od završetka rata?

Grafikon 3. Kako ocenjujete promenu u sledećim oblastima od završetka rata?

Grafikon 4. Jeste li ikada čuli za pravo na istinu?

Grafikon 5. Da li mislite da je važno da žrtve i njihove porodice znaju istinu?

Grafikon 6. Zašto mislite da to nije važno?

Grafikon 7. Da li smatrate da je pravo na istinu važno čak i ako...:

Grafikon 8. Šta za vas znači „pomirenje“ kada razmišljate o suočavanju sa prošlošću na Kosovu?

Grafikon 9. Po vašem mišljenju, pomirenje bi trebalo da se desi između: (po etničkoj pripadnosti)

Grafikon 10. Koliko je, po vašem mišljenju, važna podrška sledećih aktera i inicijativa za postizanje pomirenja na Kosovu?

Grafikon 11. Molimo vas da nam kažete da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama:

Tabela 1. Molimo vas da nam kažete da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama: Po etničkoj pripadnosti

Grafikon 12. Da li ste ikada čuli za „komisiju za istinu i pomirenje“ za Kosovo?

Grafikon 13. Koliko je vaše znanje o komisiji za istinu i pomirenje (KIP)?

Grafikon 14. U svetlu ovih informacija, kako se osećate u vezi sa osnivanjem KIP-a? Po etničkoj pripadnosti

Grafikon 15. Da li, u principu, podržavate osnivanje KIP-a? Po etničkoj pripadnosti

Grafikon 16. Koji je vaš glavni razlog za pružanje podrške KIP-u, a koji glavni razlog za nepružanje podrške KIP-u?

Grafikon 17. Koje vrste kršenja ljudskih prava treba da pokriva KIP?

Grafikon 18. Koje vrste kršenja ljudskih prava treba da pokriva KIP? Po etničkoj pripadnosti

Grafikon 19. Koji vremenski period mislite da KIP treba da obuhvati? od ... do ...

Tabela 2. Koji vremenski period mislite da KIP treba da obuhvati? od ... do ... (otvoreno pitanje)

Grafikon 20. Šta mislite, koje aktere KIP treba pažljivo da istraži/prouči? Po etničkoj pripadnosti

Grafikon 21. Koje od sledećih rezultata smatrate da KIP treba da postigne?

Grafikon 22. Da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama?

Grafikon 23. Po vama, da li bi KIP imao više ili manje kredibiliteta ako...

Grafikon 24. Ko bi, po vašem mišljenju, trebalo da bude uključen u izradi normativnog akta za osnivanje KIP-a?

Grafikon 25. Što se tiče komesara KIP-a, da li mislite da bi trebalo da postoje kvote za adekvatnu zastupljenost:

Grafikon 26. Ko bi, po vašem mišljenju, trebalo da odredi komesare KIP-a?

Grafikon 27. Ko bi po vašem mišljenju trebalo da bude odgovoran za budžet KIP-a?

Grafikon 28. Šta mislite, ko bi trebalo da vrši monitoring rada KIP-a?

Grafikon 29. Na kraju rada, KIP će objaviti izveštaj o svojim nalazima. Kako mislite da bi trebalo da bude objavljen ovaj izveštaj?

Grafikon 30. Kako mislite da bi trebalo osigurati sprovođenje preporuka ovog izveštaja od strane relevantnih institucija?

Grafikon 31. Pod pretpostavkom da će KIP biti osnovan i da će delovati na osnovu preferencija koje ste naveli, da li bi i dalje postojao aspekt koji bi vas sprečavao da verujete KIP-u?

Spisak skraćenica

OCD	Organizacije Civilnog Društva
FG	Fokus Grupa/e
JNA	Jugoslovenska Narodna Armija
OVK	Oslobodilačka Vojska Kosova
NVO	Nevladina Organizacija
SPRK	Specijalno Tužilaštvo Republike Kosovo
PT	Pripremni Tim (za osnivanje KIP-a)
KIP	Komisija za Istinu i Pomirenje

Izvršni rezime

Dvadeset godina nakon sukoba, Kosovo još uvek mora efektivno da se bavi nasleđem masovnog nasilja i kršenja ljudskih prava. Od 1999, pristup suočavanju sa prošlošću na Kosovu bio je nedosledan i neadekvatan. O ratnim zločinima sudili su međunarodni sudovi (MKSJ), međunarodne institucije (UNMIK i EULEX) i nacionalni sudovi. Iako je pravda za ratne zločine važna, fokusiranjem na takvim suđenjima zanemareno je ozbiljno ulaganje u sredstva za unapređenje suživota i pomirenja. Dosadašnji naponi na Kosovu ka postizanju pomirenja nisu dali očekivane rezultate, posebno jer nije bilo ozbiljnog političkog interesa, niti ulaganja, kao i usled nedostatka konkretnog i valjanog razumevanja mehanizama koji su od presudnog značaja za pomirenje.

Osećaj nedostatka pravde koji je nastupio, kao i nedostatak prihvatanja i priznavanja štete i kršenja prava koja su pretrpele žrtve tokom oružanog sukoba postali su prepreka saradnji unutar Kosova, pomirenju i dosadašnjem razvoju društva. Kosovo se nalazi na raskršću u hvatanju u koštac sa borbama koje dolaze sa punim suverenitetom. Test sposobnosti Kosova da funkcioniše kao inkluzivno, progresivno društvo uključuje prevashodno bavljenje nasleđima sukoba iz 1998. i 1999. i njegovim posledicama.

Tokom 2017. godine, kosovski predsednik pokrenuo je ideju o osnivanju komisije za istinu i pomirenje (KIP) za Kosovo, na kojoj trenutno radi pripremni tim (PT). Ovaj izveštaj je rezultat istraživanja o percepcijama javnosti, radi informisanja pripremnog tima o znanju i pogledima kosovskog društva koji se odnose na koncepte istine, pomirenja i predloženi KIP za Kosovo. Istraživanje jasno pokazuje da je svest javnosti o uspostavljanju KIP-a, njegovoj svrsi, mandatu i obimu rada izuzetno niska.

Istraživanje je uključilo 1065 ispitanika koji predstavljaju sve etničke zajednice na Kosovu, nakon čega su usledile kvalitativne sesije fokus grupa sa monoetničkim grupama radi dalje rasprave o konceptima istine i pomirenja. Većina ispitanika smatra da je pomirenje potrebno i da su istina i pravda važni preduslovi za njegovo postizanje, priznajući istovremeno da je to dug proces. S tim u vezi, većina ispitanika podržava uspostavljanje KIP-a, čak i ako bi to otkrilo negativne stvari o njihovoj sopstvenoj etničkoj grupi ili činjenice za koje nisu znali. Međutim, postoje izrazite razlike, posebno između kosovskih Albanaca i kosovskih Srba kada je u pitanju vremenski period, akteri i zločini koje će KIP istražiti. Sve u svemu, ljudi su zabrinuti da bi slab kosovski pravosudni sistem i pitanja korupcije mogli uticati na rad KIP-a. Pripremni tim mora da obezbedi da KIP u svoj mandat uključi ove različite perspektive i da KIP može da radi potpuno nezavisno i transparentno.

Ključni nalazi

- Većina ispitanika (62%) nikada nije čula za pravo na istinu o žrtvama kršenja ljudskih prava iz prošlosti. Tek nakon kratkog objašnjenja, velika većina (80%) je smatrala da je veoma važno da žrtve i njihove porodice znaju istinu. Ovo verovanje deli većina ispitanika, bez obzira na to šta bi istina otkrila. Oni koji nisu smatrali pravo na istinu važnim, takođe nisu verovali da bi istina bilo šta promenila.
- Studija otkriva da značajna većina ispitanika (83%) pojam pomirenja shvata kao mir (smanjenje nasilja i uspostavljanje mira) i poštovanje ljudskih prava pojedinca.
- Ispitanici su se u velikoj meri složili da je, da bi se postiglo pomirenje na Kosovu, potrebno otkrivanje istine (90%), kao i pravna pravda (88%).
- Da bi pomirenje trebalo da se dogodi između relevantnih entiteta smatra 63% svih ispitanika. Međutim, kosovski Albanci kosovsku i srpsku vladu smatraju glavnim entitetima za ostvarivanje pomirenja, dok većina kosovskih Srba veruje da bi se to trebalo dogoditi između zajednica.
- Većina ispitanika (72%) nikada nije čula za inicijativu za KIP za Kosovo, a samo 14% je čulo.
- Nakon što su ispitanici dobili dodatne informacije o KIP-u, većina (76%) je to ocenila pozitivno. Međutim, etnički gledano, značajan broj anketiranih kosovskih Albanaca (79%) su izrazili pozitivna osećanja prema toj temi, dok je takvu ocenu dalo manje od trećine (29%) ispitanika srpske nacionalnosti - pored 50% njih koji nisu znali ili su izrazili neutralna osećanja prema tome i 14% koji su se osećali negativno.
- Iako samo 3% svih ispitanika ne bi podržalo uspostavljanje KIP-a na Kosovu, 19% kosovskih Srba to ne bi podržalo.
- Glavni razlog zbog kojeg ispitanici podržavaju uspostavljanje KIP-a je otkrivanje istine (39%).
- Među onima koji ne podržavaju uspostavljanje KIP-a, 26% smatra da KIP neće biti uspešan, a 21% misli negativno zbog činjenice da je inicijativa potekla od predsednika Kosova, gospodina Hašima Tačija.
- Neki ispitanici (12%) ne podržavaju KIP jer misle da će se od žrtava tražiti da daju oprostaj i da bi se Komisija bavila pomilovanjem zločina počinjenih tokom nedavnog sukoba na Kosovu.
- Masovna ubistva (66%) i seksualno nasilje (63%) su dva najčešće odabrana kršenja ljudskih prava koja bi trebalo da budu obuhvaćena mandatom KIP-a. Najvažniji rezultat koji treba da postigne KIP prema ispitanicima jeste pružanje informacija porodicama nestalih o tome šta se dogodilo sa njihovim najmilijima (69%).
- Slično tome, postoje značajne razlike između anketiranih kosovskih Albanaca i kosovskih Srba u vezi s tim koje aktere odgovorne za kršenje ljudskih prava KIP treba da istraži.
- Nije bilo jasnog konsenzusa među ispitanicima o tačnom periodu nasilja koji KIP treba da istraži.

- U pogledu formalnog osnivanja, većina ispitanika (66%) smatra da bi KIP trebalo da bude uspostavljen zakonodavnim aktom da bi imao kredibilitet. Pored toga, kosovski parlament se smatra važnim za imenovanje komesara (zasnovano na listi nominacija koju je sastavio selekcionni odbor koji čine žrtve rata, nevladine organizacije, mediji i javnost uopšte), kao i za odobravanje i kontrolisanje budžeta za KIP i nadgledanje rada KIP-a.
- Većina ispitanika se složila da bi trebalo da postoje kvote za obezbeđivanje adekvatne zastupljenosti žena (84%) i manjina (77%) kao komesara/komesarki KIP-a.
- Mnogi ispitanici smatraju da je veoma važno da, ukoliko se formira KIP, on bude potpuno nezavisan, transparentan - uz zaštitu žrtava i svedoka - i da njegove preporuke budu primenjene. Većina smatra da bi konačni izveštaj KIP-a trebalo da bude objavljen i dostupan široj javnosti i na (onlajn) mreži i u štampanom obliku (66%).

Uvod

Komisije za istinu pojavile su se kao komplementarna mesta pravde i pomirenja u zemljama koje su pokušale da pređu iz perioda prošlih kršenja ljudskih prava u održivu i demokratsku budućnost. Te komisije su zvanična tela koja obično formiraju države u trenucima promene režima, radi istraživanja i izveštavanja o obrascima kršenja ljudskih prava. Ova tela ne rešavaju samo konkretne činjenice, već nameravaju da utiču i na društveno razumevanje i prihvatanje prošlosti jedne zemlje. U stvari, mnoge komisije za istinu imaju izričit cilj podsticanja nacionalnog pomirenja koje se u širokoj meri može shvatiti kao proces koji priznaje prošlost i popravlja odnose uništene u prošlosti. Ipak, pomirenje treba shvatiti kao dugoročni društveni proces koji se ne može postići samo komisijom za istinu. U najboljem slučaju, komisije mogu pomoći stvaranju boljih uslova za pomirenje podsticanjem institucionalne reforme i promena u političkoj kulturi države i vraćanjem dostojanstva onima koji su najviše bili pogođeni nasiljem.¹

Komisije za istinu su najefikasnije kada su integrisane u sveobuhvatnu strategiju tranzicione pravde koja uključuje politike reparacije, krivično gonjenje i institucionalne reforme. Iznošenjem jasnih nalaza i ubedljivih preporuka, komisije mogu obogatiti politike i stvoriti političko i moralno ohrabrenje za ove inicijative.²

Krajem 1990-ih, južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje, osnovana da se bavi nasleđem aparthejda, dovela je koncept komisija za istinu u središte međunarodne pažnje. Ali, i ranije i kasnije je bilo mnogo drugih komisija za istinu, pod različitim imenima i sa različitim nivoima „uspeha“. U 1980-im, Argentina je bila prva zemlja koja je uspešno održala komisiju za istinu, nazvanu Nacionalna komisija za nestanak ljudi, koja se bavila zločinima koji su počinile odlazeće vođe brutalne vojne diktature. Izveštaj komisije, *Nunca Mas* („Nikad više“), postao je poznat širom sveta. Deset godina kasnije, gvatemalska Komisija za istorijsko razjašnjenje takođe je uspela da prikupi, obradi i objedini ogromne količine informacija iz prve ruke u konačni izveštaj koji je uspostavio autoritativan spisak ozbiljnih kršenja ljudskih prava. Ipak, ova komisija se suočila sa značajnim izazovima, kao što su finansijska nesigurnost i malo istražnih ovlašćenja. Gvatemalskoj komisiji je takođe zabranjeno da imenuje određene osobe odgovorne za nasilje u završnom izveštaju, dok je novijoj marokanskoj Komisiji za jednakost i pomirenje bilo dozvoljeno da uspostavi institucionalnu, a ne individualnu odgovornost za počinjene nepravde tokom perioda od 43 godine.³

Sve u svemu, komisije za istinu mogu mnogo doprineti društvu stvaranjem zvaničnih evidencija o kršenjima ljudskih prava počinjenim u prošlosti, identifikovanjem faktora koji su pokrenuli nasilje i trasiranjem puta da se žrtve isceljuju, a bivši borci reintegrišu u društvo, pružajući bezbedan prostor za svedočenja. Ipak, postoje kritike o tome „čija je istina“ o kojoj one govore, jer njihovi

---

¹ González, E. & Howard Varney (eds.), 'Truth Seeking: Elements of Creating an Effective truth Commission', ICTJ, 2013, <https://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-Chapter2-2013-English.pdf>

² Ibid.

³ <https://library.cqpress.com/cqresearcher/document.php?id=cqrglobal2010010000>

nalazi o obrascima kršenja ljudskih prava i odgovornosti mogu postati izazov različitim društvenim narativima iz prošlosti.

U 2017. godini, kosovski predsednik Hašim Tači pokrenuo je ideju o osnivanju Komisije za istinu i pomirenje na Kosovu koja bi pomogla pružanju osnove za dijalog između podeljenih kosovskih zajednica. U osnovi, takav KIP bi trebalo da ima za cilj utvrđivanje činjenica o nedavnom ratu na Kosovu, zaštitu žrtava i preživelih i informisanje o promenama politika na Kosovu. Nakon nekoliko konsultacija sa ključnim akterima u kreiranju politika, žrtvama i porodicama nestalih osoba, civilnim društvom i širom javnošću, predsednik, u skladu sa članom 84 Ustava Republike Kosovo, članom 6 Zakona br. 03 / L-094 i u skladu sa članom 3, stav 4 Uredbe (P) br. 02/2016 o organizacionoj strukturi predsedništva (8.9.2016.) i Odlukom br. 51/2017 doneo je odluku o imenovanju pripremnog tima za uspostavljanje Komisije za istinu i pomirenje (Protokol br. 892-01.11.2017).⁴ Ovaj tim čine pojedinci iz vlade i civilnog društva, kao i nezavisni eksperti⁵ i dobio je mandat da pripremi dokumentaciju za uspostavljanje KIP-a.

Pripremni tim (PT) počeo je sa radom u maju 2018. godine i do sada je pripremio nacrt normativnog akta koji opisuje ciljeve, mandat i funkcije budućeg KIP-a. Ovaj akt podseća da su ljudi na Kosovu dugo trpeli posledice nasilne prošlosti i da bi, stoga, trebalo započeti proces isceljenja traženjem istine, prepoznajući da žrtve kršenja ljudskih prava imaju pravo na istinu i pravo na adekvatnu nadoknadu za patnju koju su pretrpele. Ovaj proces će utrti put narednim generacijama za izgradnju i održavanje održivog mira.

Ova studija ima za cilj da istraži specifično razumevanje stanovnika Kosova, kao i njihovu potrebu za pomirenjem i s time povezane koncepte istine, pravde i dokumentacije u vezi sa nedavnim sukobom na Kosovu 1998-99. Pored toga, ocenjeno je razumevanje i podrška uspostavljanju komisije za istinu i pomirenje (KIP) na Kosovu.

Prethodno sprovedena istraživanja sugerišu da pojmove istine, pomirenja i mehanizme tranzicione pravde kao što su komisije za istinu, različite grupe na Kosovu razumeju na različite načine.⁶ Za ovu studiju, bilo je neophodno da istraživači daju početne konceptualne informacije, kako bi omogućili ispitanicima / učesnicima u diskusijama na fokus grupama da izraze svoja početna

---

⁴ https://www.president-ksgov.net/repository/docs/2019_10_16_125802_DECISION_ON_THE_APPOINTMENT_OF_THE_PREPARATORY_TEAM_15102019.pdf

⁵ Ibid.

⁶ Adamović, Mirjana, Anja Gvozdanović & Marko Kovačić, *Process of Reconciliation in the Western Balkans and Turkey: A Qualitative Study*, Zagreb 2016 (part of the Divided Past - Joint Future project); Ahmetaj, Nora & Thomas Unger, 'Kosovo's Framework for Dealing With the Past at a Turning Point: Civil society review of progress towards a National Strategy on Transitional Justice', April 2017 <http://kosovomemory.org/wp-content/uploads/2018/10/Civil-society-review-of-progress-toward-a-National-Strategy-on-Transitional-Justice.pdf>; Ahmetaj, Nora, 'Deconstructing Reconciliation in Kosovo', Centre for Research, Documentation and Publication, June 2017

razmišljanja o istini / istinama vezanim za poslednji sukob na Kosovu i o potrebi uspostavljanja KIP-a. Proces uspostavljanja KIP-a postavlja niz temeljnih pitanja među ispitanicima u vezi s narativima iz prošlosti, prihvatanjem KIP-a od strane elite i društvenim pristankom od strane svih interesnih grupa i zajednica.

Cilj ovog istraživanja bila je kompilacija reprezentativnog istraživanja percepcije javnosti o komisiji za istinu i pomirenje (KIP) i njime je obuhvaćeno najmanje 1065 ispitanika, a rezultati su dalje analizirani na monoetničkim diskusijama u okviru fokus grupa.

Metodologija

U okviru istraživanja je usvojen metod mešovitog pristupa, uzimajući u obzir složenost problema koji i u cilju povećanja validnosti i dubine istraživanja. Sastojalo se od kvantitativnog istraživanja praćenog kvalitativnim istraživanjem sa šest fokus grupa (tri sa kosovskim Albancima i tri sa kosovskim Srbima i drugim manjinama na Kosovu) u cilju testiranja hipoteze sa ispitanicima o pojmovima istine, pomirenja i uspostavljanja KIP-a.

Kvantitativno istraživanje

Istraživanje je sprovedeno metodom slučajnog uzorkovanja, sa 1065 nasumično odabranih pojedinaca iz svih 38 opština na Kosovu. Ovaj uzorak je izračunat uzimajući u obzir nivo pouzdanosti od 95% i marginu greške od 3% za ceo uzorak i reprezentativan je za ciljanu populaciju. Istraživanje je sprovedeno među predstavnicima kosovskih Albanaca, kosovskih Srba i drugih kosovskih manjina (Bošnjaka, Roma, Turaka i Goranaca), starijih od 18 godina i sprovedeno je podjednako u urbanim i ruralnim sredinama. Ukupni uzorak od 1065 podeljen je u tri poduzorka na osnovu etničkih grupa koje žive na Kosovu: k-Albanci, k-Srbi i k-druge nevećinske zajednice koje se u ovom istraživanju nazivaju „k-drugi”. K-Srbi i k-drugi poduzorci su uzorkovani kako bi se omogućila indikativna analiza rezultata prema etničkim grupama. Ispod je prikazana podela intervjuja za sva tri poduzorka:

Etnička grupa	Broj intervjuja
K - Albanci	818 (77%)
K - Srbi	150 (14%)
K - drugi	97 (9%)

S obzirom na to da su k-Srbi i k-druge etničke zajednice prekomerno uzorkovani, konstruisani su "tegovi" uzoraka (sample weights), radi prilagođavanja ovom prekomernom uzorkovanju, kako bi opšti rezultati odrazili strukturu stanovništva na Kosovu koja se sastoji od 92% kosovskih Albanaca i 4% kosovskih Srba i 4% k-drugih.⁷ Ovi tegovi korišćeni su tokom analize rezultata kad god su se oni odnosili na celokupno odraslo stanovništvo Kosova.

Upitnik je sproveden putem intervjuja licem u lice, korišćenjem tehnike intervjuisanja uz pomoć računara - CAPI (Computer assisted personal interviewing). CAPI tehnika obezbeđuje manje grešaka i veći kvalitet podataka, obezbeđujući validnost studije. Terenski tim sastojao se od 23 pažljivo odabranih popisivača, dva terenska nadzornika, jednog tehničkog kontrolora i jednog

⁷ KAS, Popis stanovništva 2011

terenskog koordinatora. Ceo tim je obučen da osigura da popisivači u potpunosti razumeju pitanja iz upitnika, da budu upoznati sa metodologijom uzorkovanja i intervjuisanja i da intervjuima mogu lako, tačno i dosledno da upravljaju.

Pre terenskog istraživanja, sprovedeno je probno testiranje upitnika, radi njihove potvrde u smislu sadržaja i logike. Pilot test je takođe omogućio utvrđivanje pouzdanosti upitnika, kao i merenje vremena potrebnog za uspešno obavljanje intervjua. Nakon toga, izvršene su potrebne modifikacije na dva jezika na kojima je sproveden upitnik, albanskom i srpskom.⁸

Istraživanje na terenu je sprovedeno u periodu od 24. septembra do 15. oktobra 2019. godine.

U širokom smislu, pitanja koja su obuhvaćena upitnikom mogu se grupisati u tri oblasti: demografija, percepcije građana o istini i pomirenju i njihovi pogledi na komisiju za istinu i pomirenje za Kosovo.

Kvalitativno istraživanje

U drugom delu studije sprovedeno je kvalitativno istraživanje u vidu šest fokus grupa održanih u Prištini, od kojih su tri sa k-Albancima i tri sa k-Srbima i k-drugima (Turci, Romi, Goranci, Bošnjaci) - sa ukupno 87 učesnika iz različitih grupa. U fokus grupama je učestvovalo od 12 do 15 pojedinaca, uzrasta od 20 do 60 godina, s rodnom zastupljenošću od 50:50 i raznolikošću u profilima, uključujući: novinare, istoričare, nastavnike, članove udruženja civilnih žrtava i nestalih osoba, umetnike, akademske i verske zajednice, javne službenike, NVO aktiviste \ radnike, penzionere, nezaposlene, frilensere i javne službenike.

Pitanja su kreirana da popune praznine utvrđene rezultatima kvantitativne ankete i predstavljena su učesnicima kako bi se obezbedio njihov doprinos o pitanjima pomirenja i mandatu komisije za istinu i pomirenje. Istraživači su snimili, prepisali i pregledali diskusije sa fokus grupa.

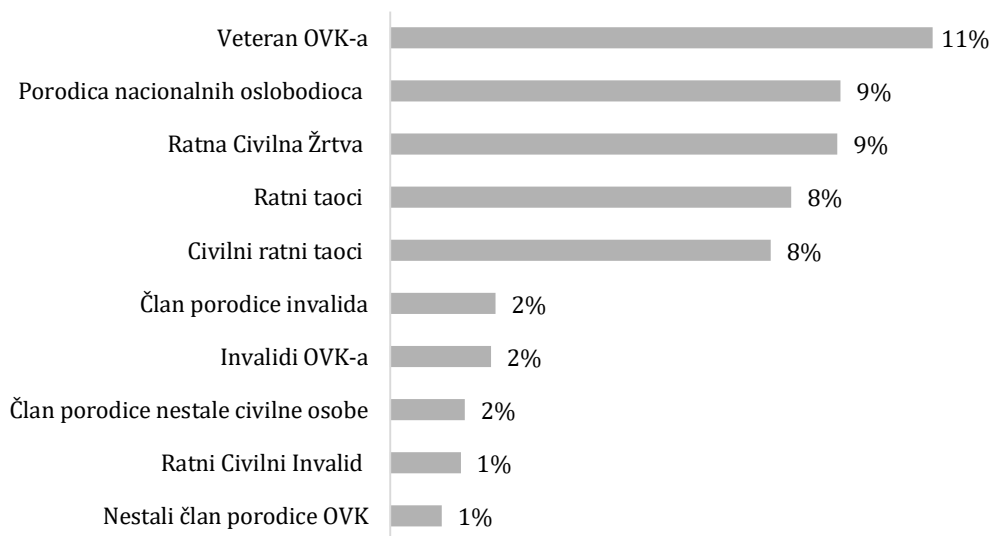
---

⁸ Prevod na engleski jezik pripremljen je za pregled od strane eksternih stručnjaka.

Rezultati istraživanja

Demografski profil ispitanika

Od 1065 ispitanika, 52% ispitanika su bili muškarci, a 48% žene, a uglavnom su pripadali starosnoj grupi od 25 do 34 godine (25%), i starosnoj grupi od 18 do 24 godine (19%). Pored toga, 45% ispitanika je završilo četvorogodišnju srednju školu, a 31% je zaposleno sa punim radnim vremenom. Nešto više ispitanika dolazi iz ruralnih područja (53%) nego iz urbanih područja (47%). Među ispitanicima, 53% pripada nekoj od pravno osnovanih grupa vezanih za iskustvo iz vremena rata. To pokazuje da je veliki procenat stanovništva pogođen nedavnim sukobom.

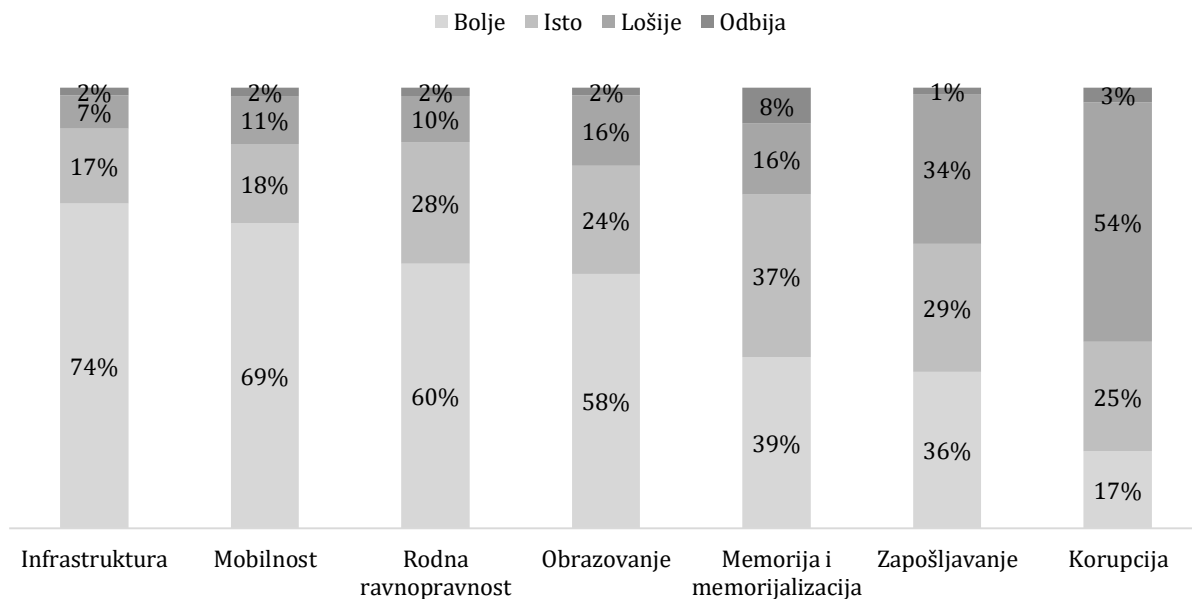

Grafikon 1. Da li pripadate nekoj od sledećih pravno utvrđenih kategorija?

Pogledi na istinu, pomirenje i glavne aktere

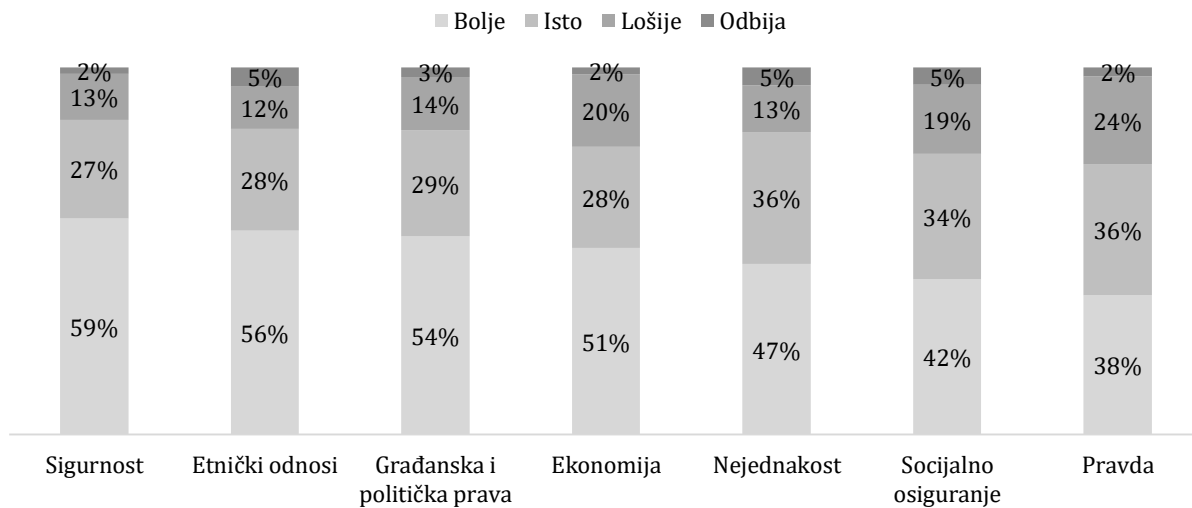
Za početak, bilo je važno proceniti mišljenje ispitanika u vezi sa promenama koje su oni primetili od kraja oružanog sukoba na Kosovu 1999. godine; vidi tabelu 2. Tri oblasti u kojima ispitanici veruju da su videli poboljšanja su: infrastruktura (74%), mobilnost (69%) i rodna ravnopravnost (60%). Takođe, 58% ispitanika smatra da se obrazovanje poboljšalo. Što se tiče zaposlenja, mišljenja su podeljena; dok 36% ispitanika smatra da se situacija sa zaposlenjem poboljšala, 34% smatra da se ona zapravo pogoršala. Što se tiče sećanja i memorijalizacije, 39% misli da su dobili više pažnje, dok 37% nije primetilo nikakve promene u ovoj oblasti.

Više od polovine ispitanika (54%) zabrinuto je zbog nivoa korupcije koja se, po njima, pogoršava od kraja rata. Samo 17% ispitanika smatra da se korupcija smanjuje, to je ozbiljno pitanje za građane.

Grafikon 2. Kako ocenjujete promenu u sledećim oblastima od završetka rata?

Grafikon 3 pokazuje stavove ispitanika o promenama u oblastima bezbednosti, etničkih odnosa, građanskih i političkih prava, ekonomije, nejednakosti, socijalne sigurnosti i pravde od kraja rata. Dok više od polovine anketiranih (59%) smatra da im se sigurnost poboljšala, samo 38% njih smatra da se pravosudni sistem poboljšao.

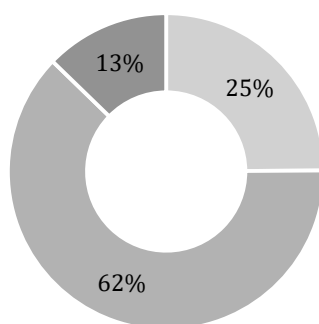

Grafikon 3. Kako ocenjujete promenu u sledećim oblastima od završetka rata?

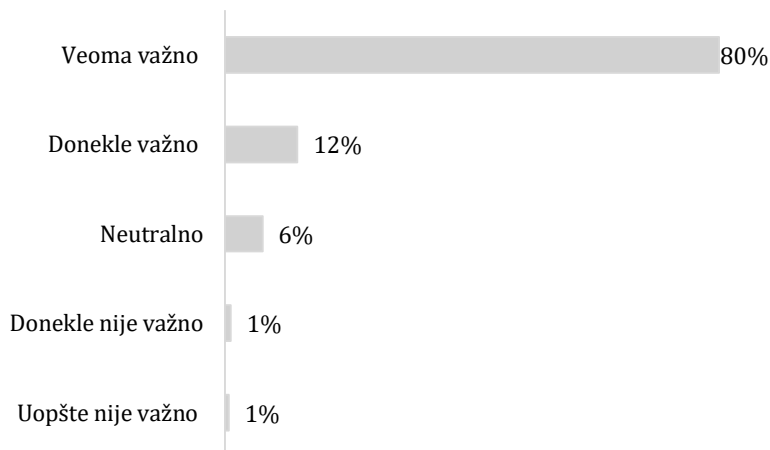
Pravo na istinu kao prvi stub tranzicione pravde kao procesa potvrđuje da žrtve teških kršenja ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava i članovi njihovih porodica imaju pravo da znaju istinu o identitetu počilaca, uzrocima usled kojih su pretrpeli patnje i o sudbini ili boravištu nestalih. Na kraju, njihova prava da traže pravdu su zagantovana domaćim i međunarodnim konvencijama. Kao što prikazuje grafikon 4, ovo pravo je većini građana nepoznato. Oko 62% ispitanika nikada nije čulo za to, dok 25% jeste, a 13% nije bilo sigurno. Iz tog razloga, pre nego što je nastavljeno sa drugim pitanjima koja se odnose na tranzicionu pravdu i komisiju za istinu i pomirenje, ispitanicima su date dodatne informacije o pravu na istinu.

■ Da ■ Ne ■ Nisam siguran/na

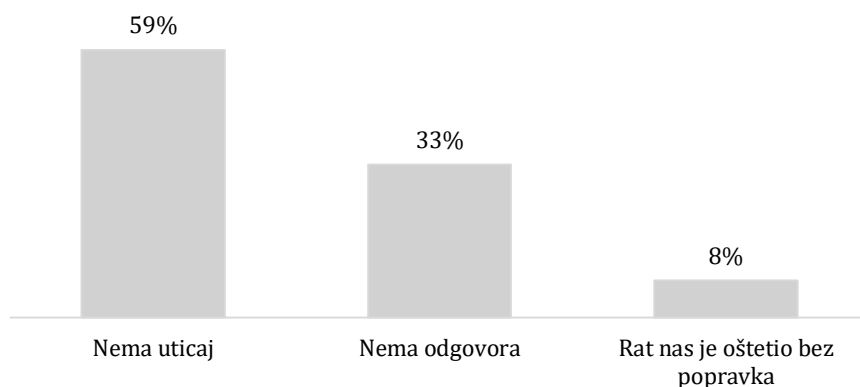
Grafikon 4. Jeste li ikada čuli za pravo na istinu?

U pogledu njihovog mišljenja o važnosti žrtava i njihovih porodica koji znaju istinu o prošlosti (vidi grafikon 5), 80% ispitanika veruje da je to veoma važno, dok je samo 8% ispitanika bilo neutralno ili nije mislilo da je to važno.

Grafikon 5. Da li mislite da je važno da žrtve i njihove porodice znaju istinu?

Od male grupe ispitanika (2% ili $n = 21$) koji su rekli da je od malog značaja da žrtve i njihove porodice znaju istinu, više od polovine (59%) je objasnilo da misli da otkrivanje istine nema uticaja, dok ostali (33%) nisu dali dalje objašnjenje. Samo 8% njih zaista veruje da je rat ošteti stanovnike Kosova bez mogućnosti za popravku, pa stoga istina nije bitna (vidi grafikon 6).

Grafikon 6. Zašto mislite da to nije važno?

Na fokus grupama gde su učesnici imali više prostora za diskusiju i odgovore na pitanja, nekoliko učesnika k-Srba konceptualizovalo je istinu kao neophodan proces da bi se izborilo sa zaostavštinom nedavne prošlosti na Kosovu:

„Onog trenutka kada kažem, tačno je, ubili smo vašeg brata, u tom trenutku može doći do pomirenja. Istina treba glasno da izađe na videlo, ali iz naroda.“ (k-srpski/a učesnik/ca)

„Istina je kada drugoj strani date do znanja zašto su neki zločini počinjeni devedesetih godina... Mislim da je istina svojevrsno priznanje obe strane o zločinima počinjenim u prošlosti, prihvatanje krivice i to bi trebalo da dovede do pomirenja.“ (k-srpski/a učesnik/ca)

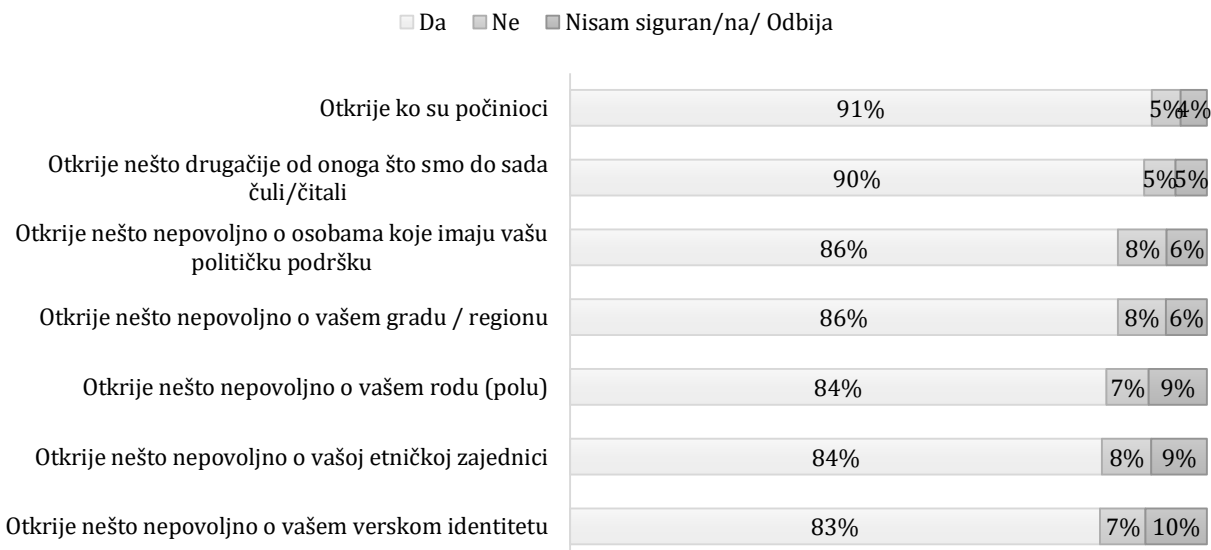
Takođe, i među k-albanskim učesnicima fokus grupa prepoznata je potreba za činjenicama i istinom za sve strane:

„Bez obzira na vremenski period, svako ubistvo koje se dogodilo zaslužuje jednak tretman, ko god da ga je počinio. Ideja je da ako tražimo pravdu, trebalo bi da istražimo i interpretiramo činjenice na međunarodnoj areni, ali kada to učinimo, mislim da treba da uradimo što više, jer sada ulazimo u treću deceniju nakon rata i, kako godine prolaze, svedoci su potencijalno mrtvi, pa prikupljanje činjenica postaje problem.“ (k-albanski/a učesnik/ca)

Nekoliko učesnika delilo je zabrinutost zbog nedostatka sačuvanih dokaza ili podataka:

„Mislim da nema dovoljno dokaza ... Želeo/la bih da istaknem činjenicu da je moj prijatelj bio pre nekoliko dana u Kosovskoj agenciji za statistiku i tražio je broj kuća koje su spaljene tokom rata i takvi podaci nisu pronađeni... Pretpostavljam da podaci nisu tačni ni za nestale, niti za seksualno zlostavljane žene u ratu i zaista su nam potrebni, ne samo da bismo zacelili rane iz prošlosti, već možda da bismo tražili pravdu... “ (k-albanski/a učesnik/ca)

U smislu njene važnosti bez obzira na to šta će otkriti istina, velika većina ispitanika smatra da je istina važna, čak i kada otkriva identitet počinioca (91%), informacije koje su drugačije od onih koje su čuli / pročitali do sada (90%), ili nešto nepovoljno o osobama koje imaju njihovu političku podršku (86%). Istina se takođe smatra važnom kada otkriva nešto nepovoljno o nečijem gradu ili regionu (86%), etničkoj zajednici (84%) ili verskom identitetu (83%).

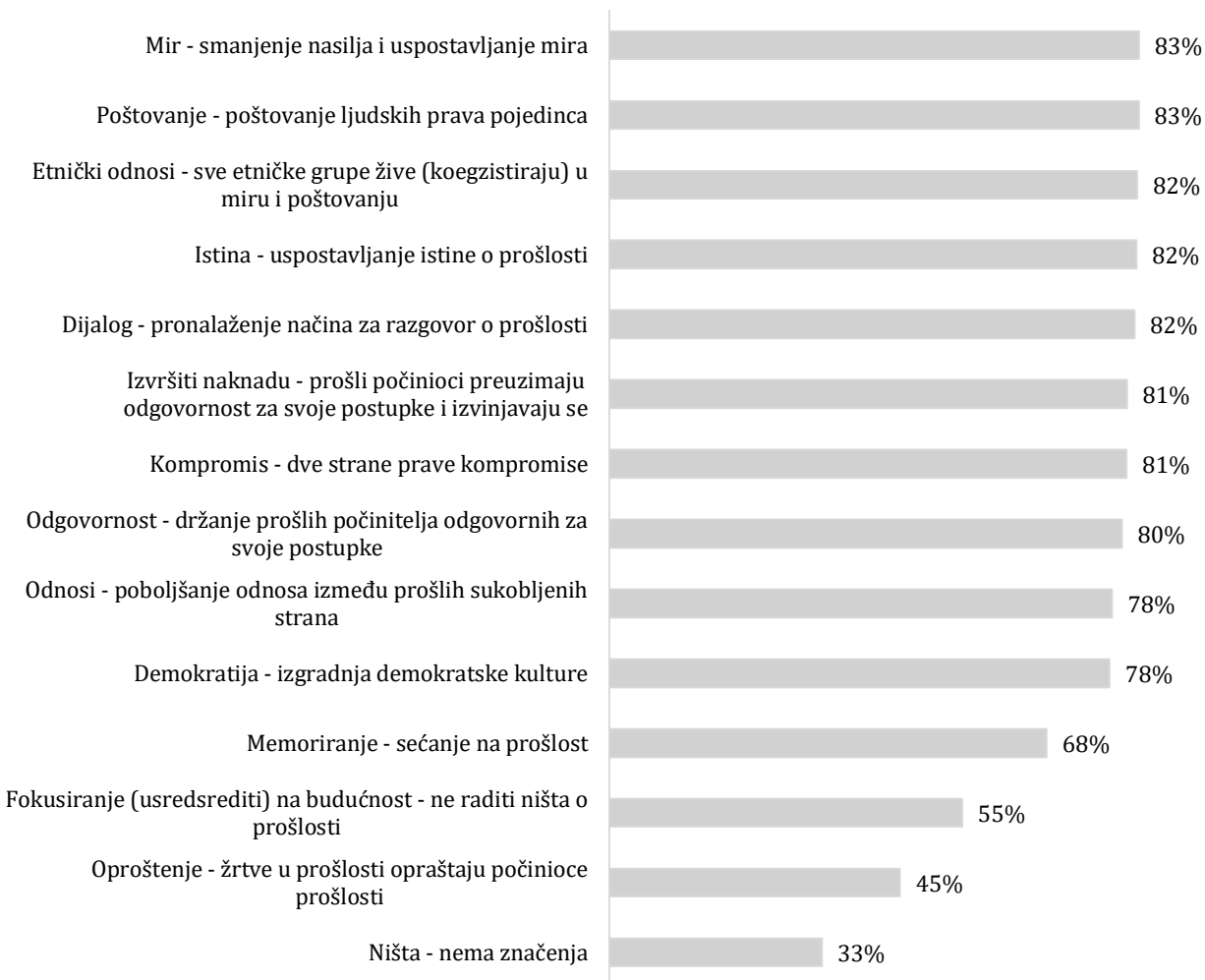

Grafikon 7. Da li smatrate da je pravo na istinu važno čak i ako...:

Pogledi na pomirenje

Ispitanici su mogli da izaberu više od jednog odgovora da bi definisali šta im pomirenje znači (vidi grafikon 8). Značenja pomirenja koja je odabralo najmanje tri četvrtine ispitanika bila su: mir (definisan kao smanjenje nasilja); poštovanje individualnih ljudskih prava; etnički suživot; istina o prošlosti; dijalog; prošli počinioci koji preuzimaju odgovornost i izvinjavaju se (vrše iskupljenje); dve strane čine kompromis; privođenje počinilaca na odgovornost; i poboljšanje odnosa između prošlih sukobljenih strana.

Istovremeno, više od polovine ispitanika (55%) odgovorilo je da pomirenje znači ne raditi ništa u vezi sa prošlošću i umesto toga fokusirati se na budućnost, dok je 45% pomirenje povezal sa opraštanjem počiniljima nedela iz prošlosti. Za trećinu ispitanika (33%) pomirenje i suočavanje sa prošlošću nemaju nikakvo značenje, što je veoma važno.

Grafikon 8. Šta za vas znači „pomirenje“ kada razmišljate o suočavanju sa prošlašću na Kosovu?

Međutim, diskusije na fokus grupama dale su malo konkretnije i jasnije odgovore o diskursu pomirenja. Dok i k-Albanci i nealbanci pomirenje vide kao kontinuirani proces nakon završetka niza prethodnih aktivnosti, aktivnosti koje su predložili ispitanici k-Albanci razlikuju se od odgovora koje su s tim u vezi dali k-Srbi. K-albanski učesnici smatraju da procesu pomirenja treba da prethodi pronalazak nestalih, a takođe vide izvinjenje srpskih vlasti žrtvama kao preduslov. Prema njihovom mišljenju, to bi donelo barem određeni nivo zadovoljstva žrtvama i njihovim bližnjima.

„Ne verujem da na Kosovu postoji neko ko kaže da će oprostiti zločincima. To je princip pravde. Ko god je počinio zločine, treba da bude u zatvoru. Ovde nam nedostaje pravosudni sistem i on nije bio efikasan. Pravda obično vodi ka pomirenju, da ima više osuđenih kriminalaca, siguran sam da bi ljudi bili zadovoljni.“ (k-albanski/a učesnik/ca)

K-srpski učesnici takođe ističu kažnjavanje ratnih zločina kao važan preduslov pomirenja. Jedan/na od njih je prokomentarisao/la:

„Ali, poenta nije samo u opraštanju, nego u kazni. Bez kažnjavanja, praštanje nema nikakvu svrhu. Naprotiv, to je onda najveća usluga. Jer stvara uslove za činjenje novih zločina u budućnosti. Zbog toga što nisu kažnjeni zločini iz prošlosti.“

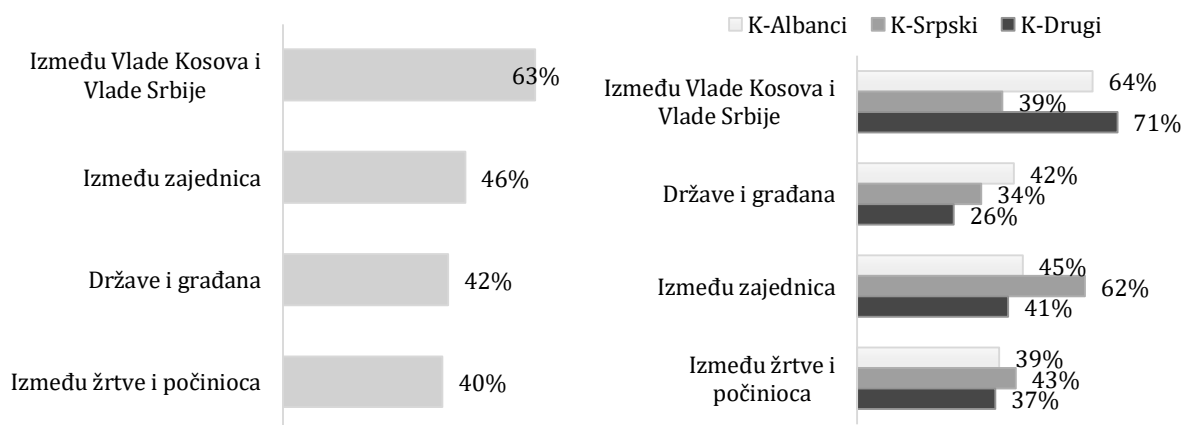
Dalje, pomirenje za kosovske Srbe takođe ima buduću dimenziju u vidu normalizacije odnosa između dve strane;

„Pa, za mene je pomirenje normalizacija odnosa između Srba i Albanaca, na čemu se mora raditi još mnogo godina“ (k-srpski/a učesnik/ca)

Pored toga, i učesnici k-Albanaca i k-Srba u FG smatraju da se pomirenje mora postići na institucionalnom nivou, sporazumom vlada Srbije i Kosova i njihovim međusobnim priznavanjem, gde obe pomažu, a ne ometaju proces pomirenja između etničkih zajednica na Kosovu. Učesnici su izjavili da bi sve etničke grupe na Kosovu prvo trebalo da prihvate ono što se dogodilo i, pre svega, rade na lokalnom nivou, a prošlost treba da služi za izgradnju budućnosti.

„Pa, jedan korak ka normalizaciji odnosa Beograda i Prištine vodi ka pomirenju, osim što bih ja to prvo uradio na lokalnom nivou, jer smo do sada videli da na centralnom nivou nije bilo uspeha“ (k-srpski/a učesnik/ca).

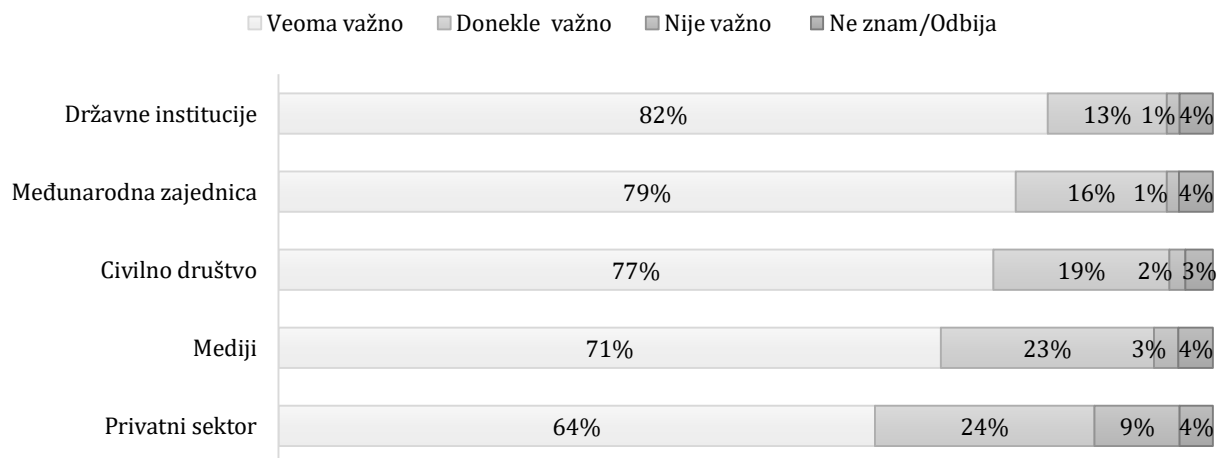
U istraživanju su ispitanici mogli dati više odgovora u vezi sa tim između koga pomirenje treba da se dogodi. Više od polovine ispitanika (63%) veruje da bi pomirenje trebalo da postignu dve vlade - vlada Kosova i Srbije kao dve države.

Grafikon 9. Po vašem mišljenju, pomirenje bi trebalo da se desi između: (po etničkoj pripadnosti)

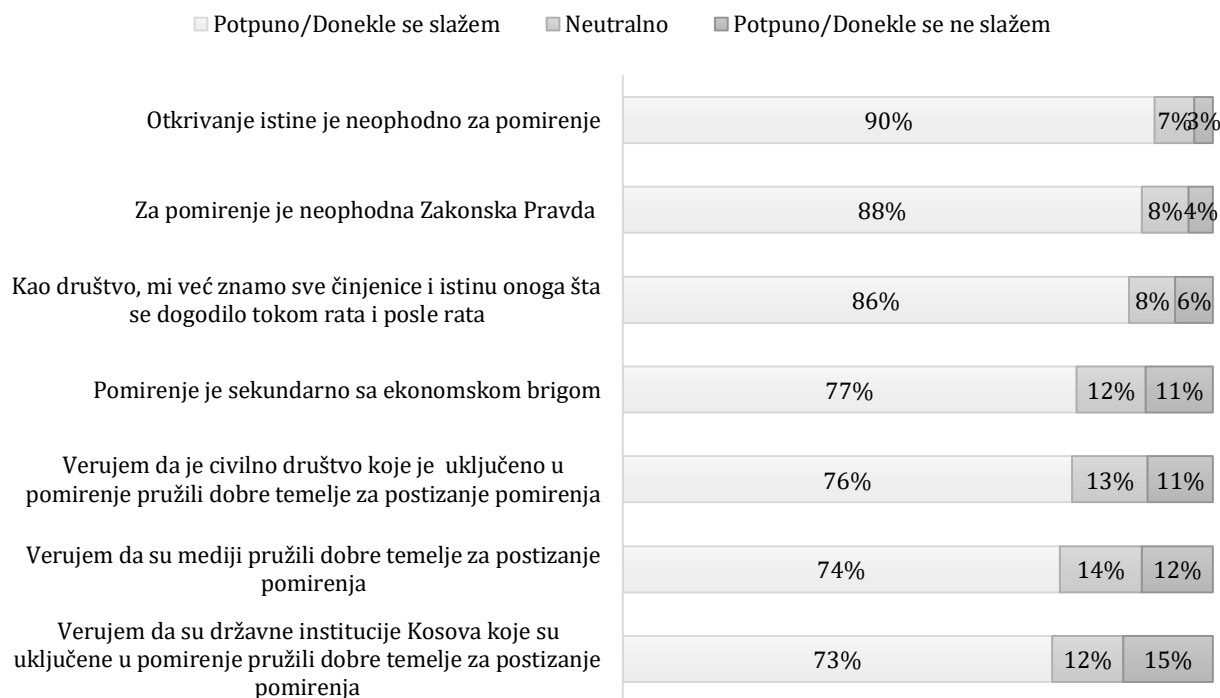
S obzirom na etničku grupu, ovo mišljenje uglavnom podržavaju k-Albanci (64%) i ispitanici iz nesrpskih manjina (71%), a nešto više od trećine k-Srba (39%) ima takvo mišljenje. Za poređenje, samo manje od polovine svih ispitanika (46%) favorizuje da zajednice budu uključene u postizanje pomirenja; među njima 63% k-Srba drži takvo stanovište. Da bi trebalo da dođe do pomirenja između žrtava i počinitelaca smatra 40% ispitanika.

Štaviše, u smislu važnosti podrške određenih aktera u postizanju pomirenja, većina ispitanika je smatrala da su državne institucije i međunarodna zajednica veoma važni (82% i 79%). Iako je većina ispitanika takođe smatrala važnim civilno društvo, medije i privatni sektor. (vidi grafikon 10).

Grafikon 10. Koliko je, po vašem mišljenju, važna podrška sledećih aktera i inicijativa za postizanje pomirenja na Kosovu?

Ispitanici su takođe upitani o važnosti istine kao preduslova za pomirenje. Da se u potpunosti ili donekle slažu da je istina važna za pomirenje reklo je 90% ispitanika (vidi grafikon 11). Ovo sugeriše da je većina ispitanika svesna da je dobro dokumentovana istina, poznata obema stranama, potrebna da bi se postiglo pomirenje. Međutim, postoje različita mišljenja o tome kako utvrditi istinu. Značajna većina ispitanika (86%) se u potpunosti ili donekle složila da građani Kosova poseduju dovoljno informacija o činjenicama i istinama prošlosti vezanih za sukob '98 / '99. Slično tome, 73% se u potpunosti ili donekle složilo da su kosovske institucije pružile dobre temelje u postizanju pomirenja.

Grafikon 11. Molimo vas da nam kažete da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama:

Sledeća tabela (tabela 1) prikazuje stavove ispitanika iz svake nacionalnosti u pogledu gorenavedenih tvrdnji. Dok se 75% k-Albanaca i 74% k-ostalnih u potpunosti ili donekle slažu da su kosovske državne institucije obezbedile dobre temelje za pomirenje, samo 23% k-Srba podržava takvo stanovište.

Tabela 1. Molimo vas da nam kažete da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama: Po etničkoj pripadnosti

	K - Albanci			K - Srbi			K - drugi		
	Slaže m se	Neutral an/na	Ne slažem se	Slaže m se	Neutral an/na	Ne slažem se	Slaže m se	Neutral an/na	Ne slažem se
Verujem da su državne institucije Kosova koje su bile uključene u pomirenje pružile dobre temelje za postizanje pomirenja	75%	12%	13%	23%	9%	68%	74%	20%	6%
Verujem da je civilno društvo koje je bilo uključeno u pomirenje pružilo dobre temelje za postizanje pomirenja	79%	12%	9%	32%	25%	43%	71%	23%	6%

Verujem da su mediji obezbedili dobre temelje za postizanje pomirenja	77%	13%	11%	34%	20%	45%	67%	28%	5%
Za pomirenje je neophodna pravna pravda	90%	7%	3%	68%	13%	19%	72%	23%	5%
Pomirenje je od sekundarnog značaja u odnosu na ekonomska pitanja	79%	10%	10%	38%	32%	30%	65%	25%	10%
Otkrivanje istine je neophodno za pomirenje	92%	6%	2%	63%	14%	24%	80%	18%	2%
Kao društvo, već znamo sve činjenice i istine o onome što se događalo tokom i nakon rata	87%	7%	6%	65%	22%	13%	71%	23%	6%

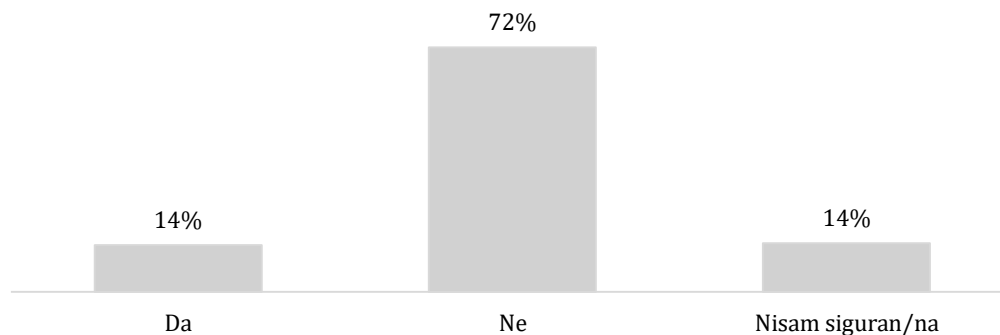
U raspravama na FG nije izraženo verovanje u sposobnosti lokalnih institucija usmerene na pomirenje. Učesnici u FG bili su mnogo skeptičniji u pogledu postizanja pomirenja izvan individualne komunikacije. Učesnici su se složili da je pomirenje složeno pitanje, koje zahteva znatne promene unutar i između zajednica. Zbog nedostatka poverenja u institucije i političke lidere i nepoverenja između zajednica, veruju da će pomirenje, osim na individualnom nivou, biti teško postići još mnogo godina.

Mnogi od učesnika k-Srba u FG pričali su o svojim privatnim odnosima sa Albancima kao prijateljima, kolegama, poznanicima i slično, označavajući to kao pokazatelj da je pomirenje moguće. Međutim, nakon što se razgovor dublje razvio u razgovor o istini i pomirenju, pojavilo se više referenci „mi“ u odnosu na „njih“, ističući razlike u razumevanju prošlosti i sadašnjosti i teškoće u njihovom prevazilaženju. Čini se da je pomirenje prihvatljivije na individualnom nivou, nego na nivou grupe.

"S druge strane, zar vi mislite zaista da je, ako to nazovemo tako, kosovsko društvo, da ne kažem Albanci kao narod... Zar vi mislite da su oni nacionalno, kolektivno, na takvom stanju svesti kao nacija, da bi oni mogli da se suoče sa svojim zločinima?"(k-srpski/a učesnik/ca)

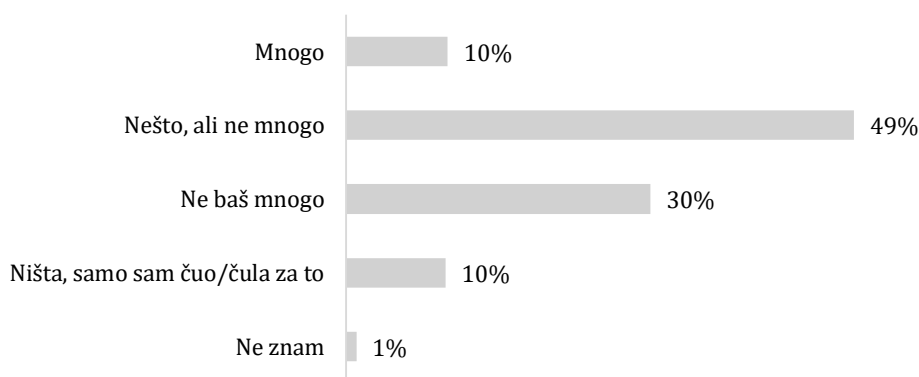
Znanje o komisiji za istinu i pomirenje

Da bi se testiralo opšte znanje ispitanika o komisijama za istinu i pomirenje uopšte i inicijativi za uspostavljanje posebnog KIP-a na Kosovu, bilo je potrebno postaviti nekoliko osnovnih pitanja o takvoj instituciji.

Grafikon 12. Da li ste ikada čuli za ideju o uspostavljanju komisije za istinu i pomirenje na Kosovu?

Ispitanicima koji su rekli da su čuli za KIP na Kosovu (14% u grafikonu 12), dalje je traženo da podele svoj nivo znanja o KIP-u (grafikon 13). Skoro polovina njih (49%) je rekla da do neke mere zna za KIP, a samo 10% zna mnogo o tome. Još 41% je prijavilo da ne zna ništa ili ne zna puno o tome.

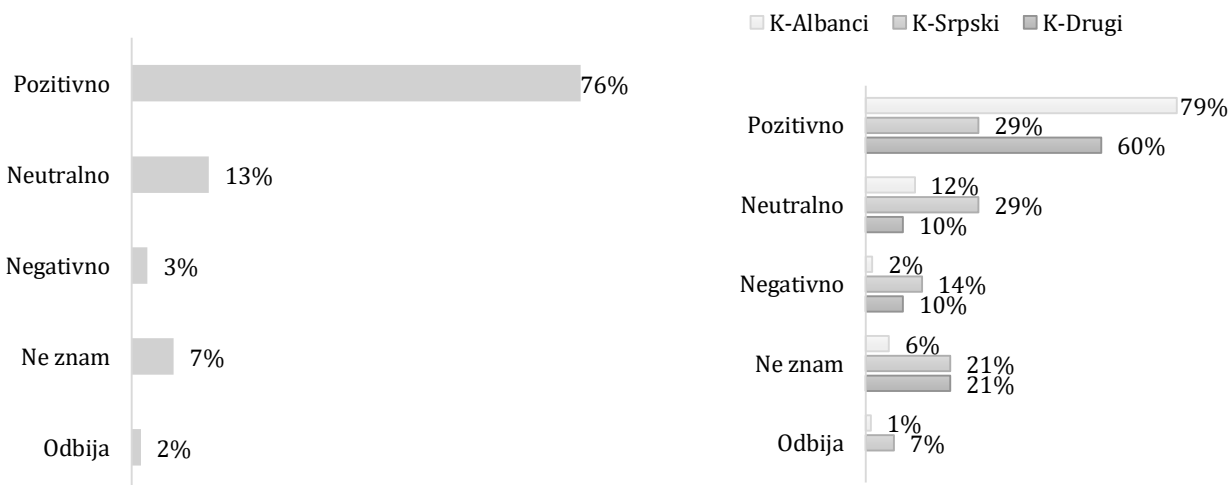
Grafikon 13. Koliko je vaše znanje o komisiji za istinu i pomirenje (KIP)?

Mišljenja o komisiji za istinu i pomirenje

Da bi se dalje istražila verovanja i mišljenja ispitanika o KIP-u i ocenila njihova stanovišta o njegovom uspostavljanju, dat je opšti opis svakom ispitaniku kako bi im se pružila ideja o ulozi i mandatu KIP-a.⁹ U tom svetlu, 76% ispitanika osećalo se pozitivno u vezi sa uspostavljanjem KIP-

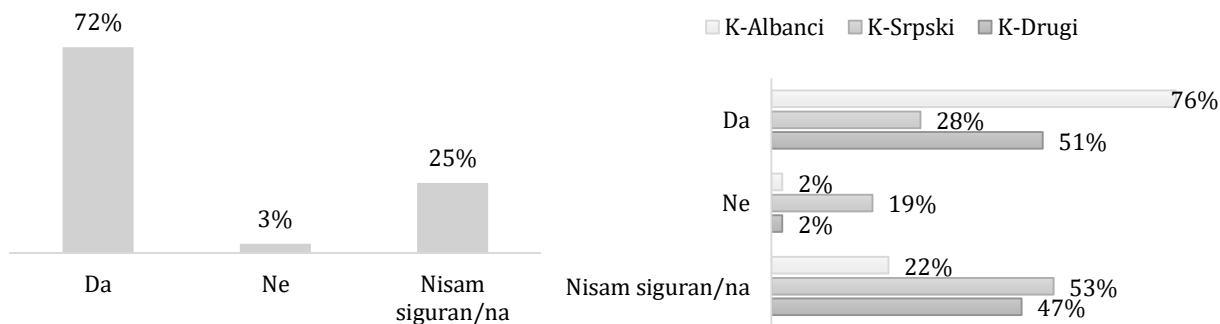
⁹ Ispitanicima je pročitani sledeći tekst: „Komisije za istinu su zvanični, nepravosudni organi ograničenog vremena trajanja koji su osnovani radi utvrđivanja činjenica, uzroka i posledica kršenja ljudskih prava iz prošlosti. One posebno posvećuju pažnju svedočenjima i obezbeđuju priznanje žrtvama. Predsednik Kosova, Hašim Tači, pokrenuo je 2017. godine osnivanje Komisije za istinu i pomirenje, koja ima za cilj da pruži osnovu za dijalog između podeljenih kosovskih zajednica. KIP ima za cilj utvrđivanje činjenica, zaštitu žrtava i preživelih povezanih sa nedavnim ratom na Kosovu i informisanje o promenama politike na Kosovu. Trenutno postoji pripremljeni tim koji radi na uspostavljanju KIP-a i nacrtu zakona koji će rezultirati osnivanjem KIP-a. Stoga su vaš doprinos i stavovi kao građanina / građanke veoma važni u ovom procesu.”

a na Kosovu. Samo je 13% ispitanika bilo neutralno u vezi sa osnivanjem KIP-a, dok se 3% negativno osećalo. Etnički gledano, 79% k-Albanaca i 60% k-drugih izrazilo je pozitivnost u pogledu ideje o osnivanju KIP-a, dok se samo 29% k-Srba osećalo pozitivno povodom toga (vidi grafikon 14). U isto vreme, značajan deo anketiranih k-Srba bio je neutralan (29%) ili nisu znali šta da misle o KIP-u (21%).

Grafikon 14. U svetu ovih informacija, kako se osećate u vezi sa osnivanjem KIP-a? Po etničkoj pripadnosti

Slični procenti dobijeni su za stvarnu podršku uspostavljanju KIP-a (vidi grafikon 15). Sve u svemu, 72% ispitanika je u principu podržalo osnivanje KIP-a u poređenju sa samo 3% koji su potvrdili suprotno. Svaki četvrti ispitanik rekao je da nije siguran da li to podržava ili ne. Podeljeno po etničkoj pripadnosti, ispitanici k-Albanci su u većem broju za KIP (76%) nego nealbanci (28% k-Srba i 51% k-drugih). Podeljenost prema podršci KIP-u bila je veća kod nealbancaca (k-Srbi 53% i k-drugi 47%).

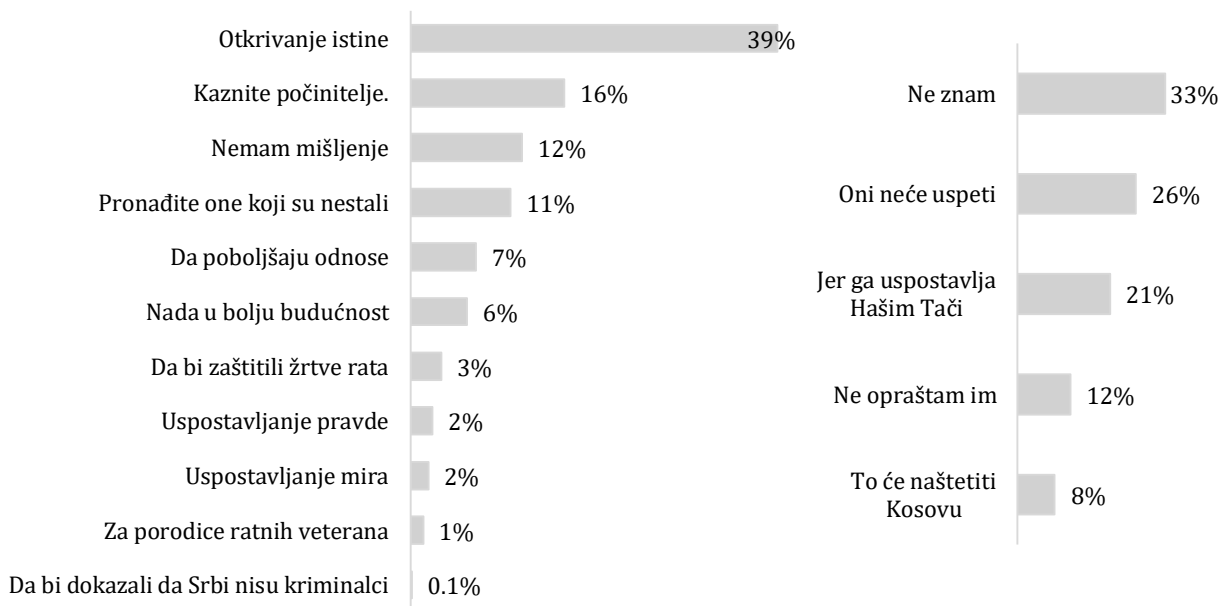
Grafikon 15. Da li, u principu, podržavate osnivanje KIP-a? Po etničkoj pripadnosti

Dalje, od ispitanika je zatraženo da navedu razloge za podršku u odnosu na nepodržavanje uspostavljanja KIP-a (grafikon 16). Među onima koji se zalažu za KIP, 39% tvrdi da će KIP poslužiti kao način da se otkrije istina, a zatim je 16% njih koji smatraju da će KIP biti instrument koji će svima doneti pravdu uspostavljanjem represivnih mera (kažnjavanje počinitelaca). Iznenađujuće, 12% nema mišljenje o tome zašto podržava ili ne podržava KIP, a 11% je odgovorilo da je njihov glavni razlog za podršku KIP-u to što veruju da može doprineti pronalaženju nestalih osoba iz nedavnog sukoba.

Među onima koji ne podržavaju KIP, 33% nije dalo razlog zašto. Još 26% veruje da takva komisija neće uspeti, a sledi 21% onih koji ne podržavaju tu ideju zbog činjenice da je inicijativa potekla od predsednika Kosova, gospodina Hašima Tačija. Zatim je 12% ispitanika odgovorilo da ne podržavaju KIP jer ne žele da oprostite počinocima za prošla nedela. U tom svetlu treba spomenuti da su ciljevi navedeni u nacrtu statuta¹⁰ KIP-a čijem uspostavljanju teže kosovski stanovnici, od žrtava se ne traži da pregovaraju sa počinocima; žrtve mogu davati izjave ili govoriti na javnoj raspravi, a od njih se neće tražiti da oprostite. Dakle, opraštaj će biti njihova lična odluka.

U raspravi na FG među učesnicima k-Albancima, izvinjenje od srpske države je kontinuirano naglašeno kao preduslov za pomirenje:

"A komisija se može osnovati tek kada se Srbija zvanično izvini i prihvati odgovornost za nedela počinjena u prošlosti i plati odštetu." (k-albanski/a učesnik/ca)

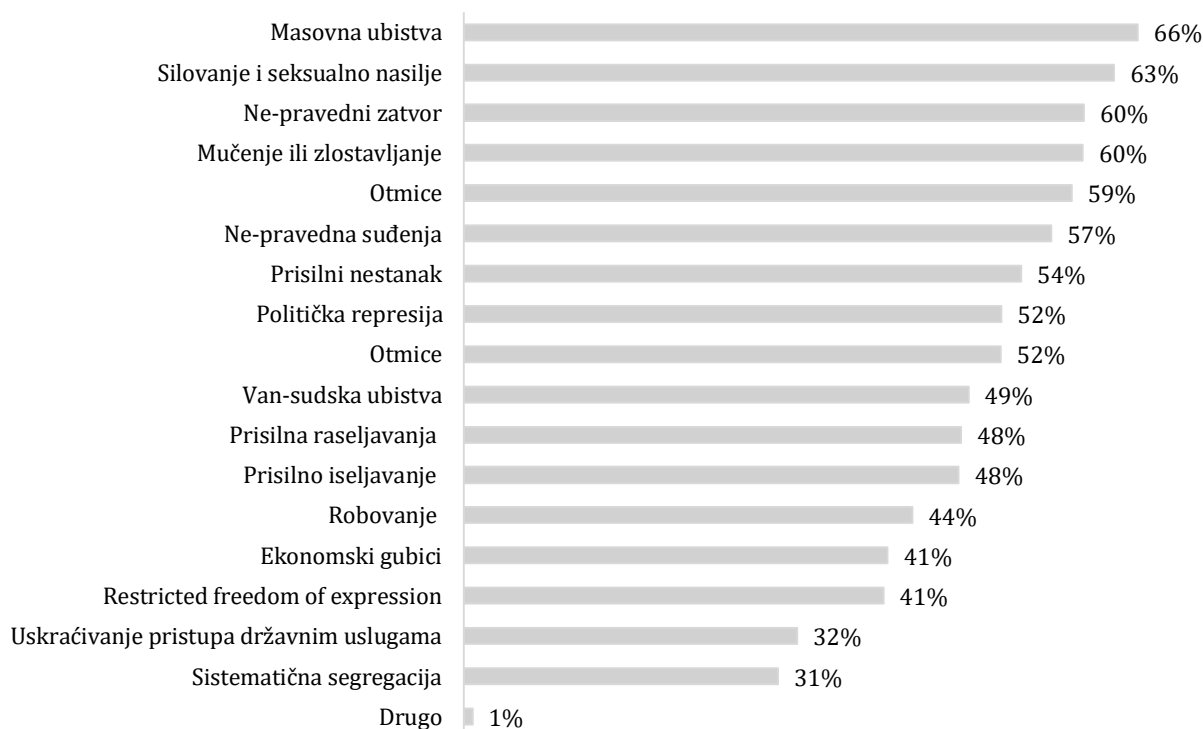
Grafikon 16. Koji je vaš glavni razlog za pružanje podrške KIP-u, a koji glavni razlog za nepružanje podrške KIP-u?

¹⁰ Izvor nacrt statuta.

Preferencije u vezi sa komisijom za istinu i pomirenje na Kosovu

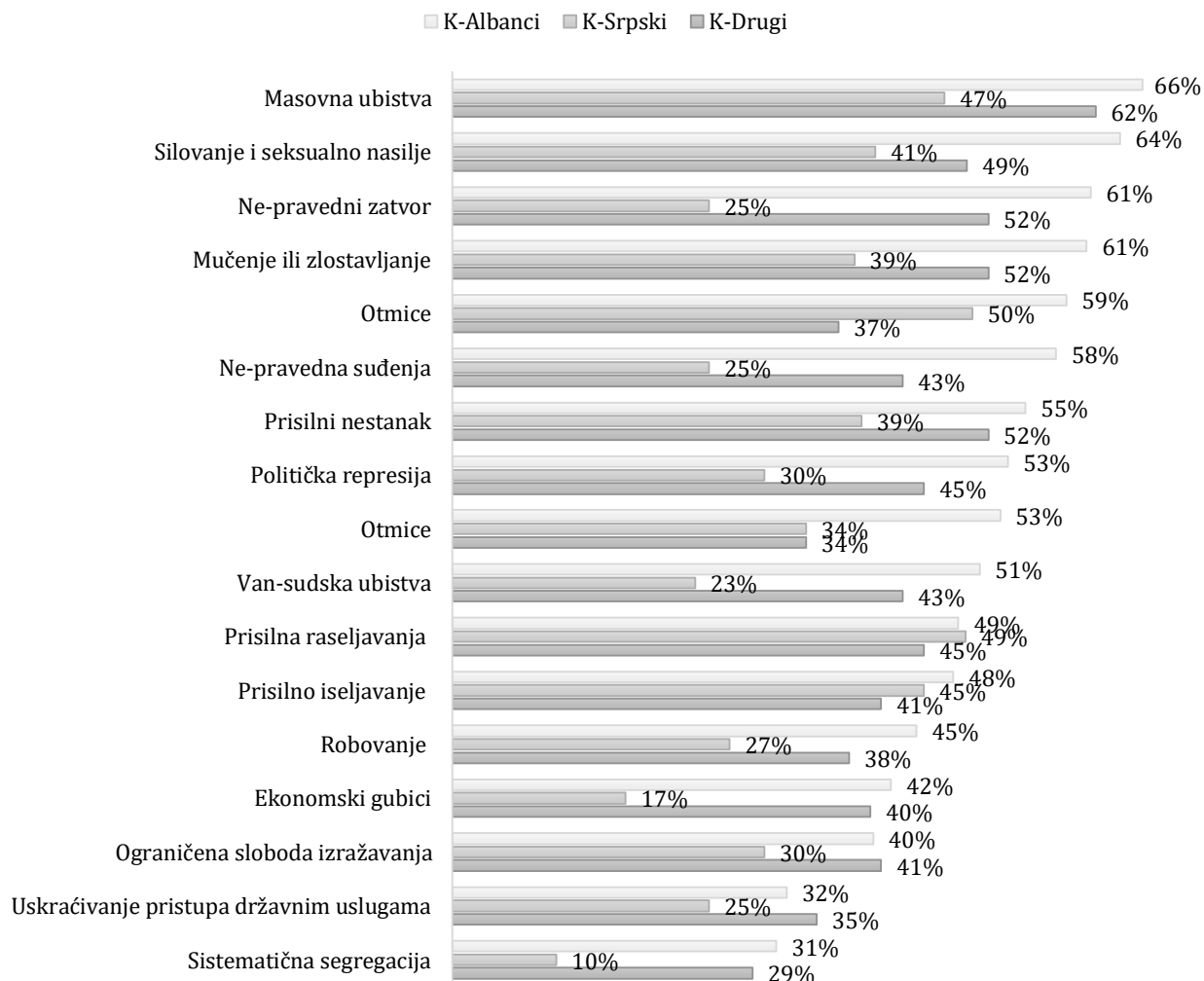
Ovaj odeljak pokriva preferencije ispitanika u vezi sa mandatom i funkcionisanjem KIP-a na Kosovu, kao i rezultate koje bi KIP trebalo da postigne.

Što se tiče vrste kršenja ljudskih prava koje KIP treba da obuhvati, značajan deo ispitanika je prihvatio sve ponuđene mogućnosti (vidi grafikon 17). Preko polovine ispitanika (66%) je identifikovalo masovna ubistva kao kršenje koje KIP treba da istraži, kao i silovanja i seksualno nasilje (63%), nepravedno zatvaranje (60%), mučenje ili zlostavljanje (60%) i kidnapovanja (59%).

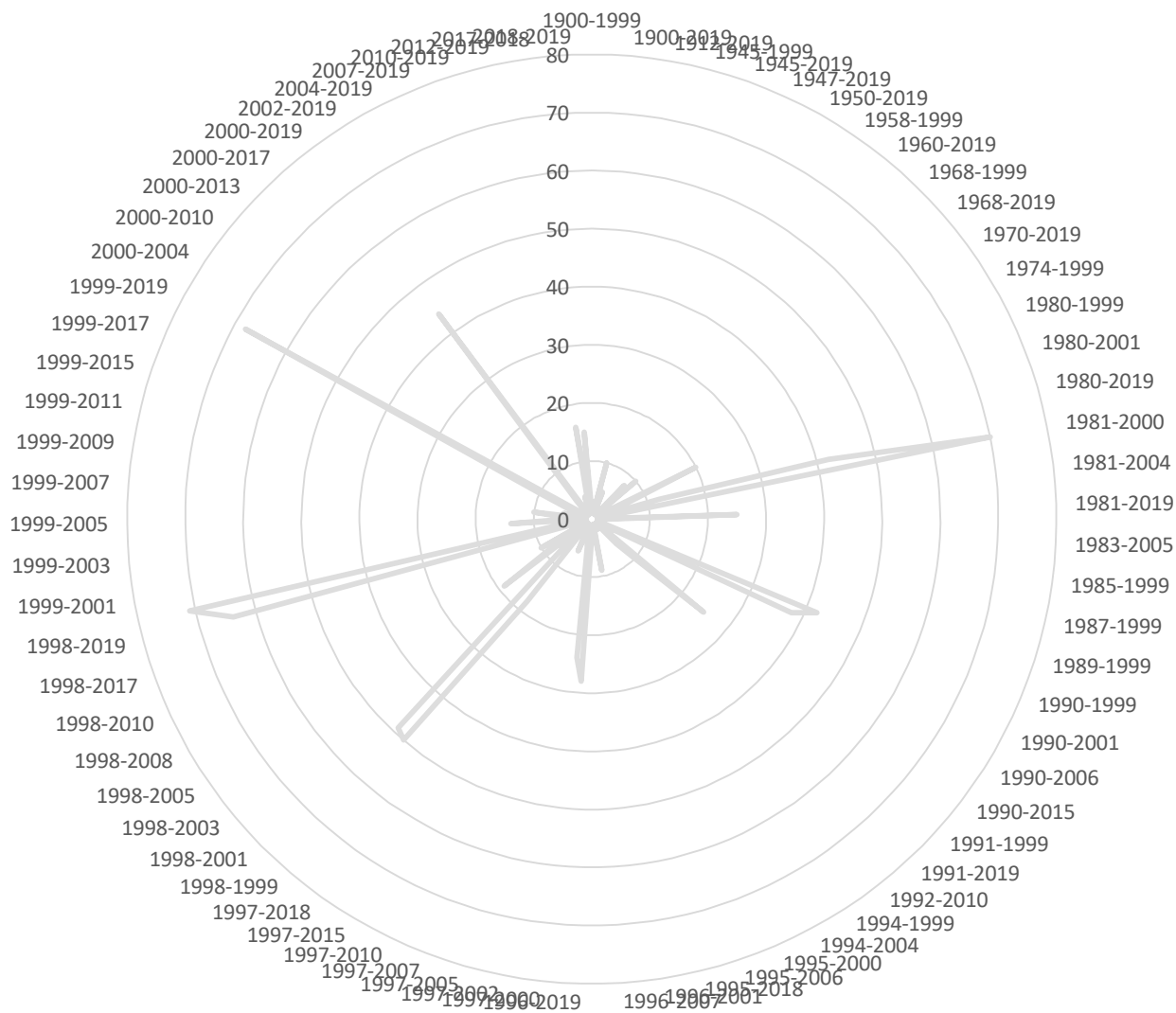
Grafikon 17. Koje vrste kršenja ljudskih prava treba da pokriva KIP?

Kada se razloži po etničkoj pripadnosti, možemo primetiti nekoliko razlika u vezi sa kršenjima ljudskih prava za koja ljudi iz različitih etničkih grupa veruju da treba da budu istražena od strane KIP-a (videti grafikon 18). Glavni prekršaj koji je navela većina k-Albanaca (66%) i k-drugih (62%) su masovna ubistva, što je izjavio i nešto manji deo k-Srba (47%). S druge strane, otmica je bila glavno kršenje prava koje su izabrali k-Srbi (50%). Većina k-Albanaca pomenula je druga kršenja poput silovanja i seksualnog nasilja (64%), nepravedne zatvorske kazne (61%) i mučenja i zlostavljanja (61%). K-Srbi su pomenuli prisilna iseljavanja (49%), masovna ubistva (47%) i prisilnu deložaciju (45%). I na kraju, većina k-drugih smatra da KIP treba da obuhvati masovna ubistva (62%), nepravedne zatvorske kazne, mučenja i zlostavljanja, kao i prisilni nestanak (52% za sva tri).

Grafikon 18. Koje vrste kršenja ljudskih prava treba da pokriva KIP? Po etničkoj pripadnosti

U pogledu vremenskog okvira istrage KIP-a, ispitanici su pitani koji period smatraju da bi KIP trebalo da pokriva (videti grafikon 19). Ispitanici su mogli da odaberu godinu ili period od kojeg će KIP početi svoje istraživanje i završnu godinu ili period za istraživanje KIP-a. Nije bilo određenog vremenskog okvira za istrage KIP-a izabranog od strane jasne većine ispitanika. Ispitanici su mogli dati otvorene odgovore i na grafikonu 19 je prikazan niz mišljenja o ovom pitanju, sa „vrhovima“ za određene vremenske okvire; 7,3% se odlučilo za period od 1981. do 2000. godine, a zatim 1999-2000 (6,4%), 1998-2019 (6,3%) i 1981- 1999 (4,8%).

Grafikon 19. Koji vremenski period mislite da KIP treba da obuhvati?
(od ... do ...)

Kada su raščlanjeni po etničkoj pripadnosti, periodi koje su najčešće birali k-Albanci kao periode koje KIP treba da istraži su 1981-2000 (7,3%), 1998-2019 (6,8%) i 1999-2000 (6,1%). K-srpski ispitanici uglavnom su birali 1999-2019 (13,3%), 1998-2004 (10%) i 1999-2000 (8,7%). Na kraju,

ispitanici iz grupe k-drugi izabrali su period 1999-2019 (16,5%), a zatim 2000-2019 (15,5%) i 1981-2000 (10,3%). Vidi grafikon 2.

Tabela 2. Koji vremenski period mislite da KIP treba da obuhvati? Od ... do ... (otvoreno pitanje)

Tri najčešće izabrana vremenska perioda					
K - Albanci		K - Srbi		K - drugi	
1981-2000	7,3%	1999-2019	13,3%	1999-2019	16,5%
1998-2019	6,8%	1998-2004	10,0%	2000-2019	15,5%
1999-2000	6,1%	1999-2000	8,7%	1981-2000	10,3%

U pogledu uspostavljanja KIP-a, svi učesnici FG-a izrazili su da je potrebna potpuna transparentnost, dok su među FG-ima postojala različita mišljenja o periodu koji KIP treba da istraži. Na primer, učesnici k-Albanci preferirali su 1968. godinu kao početnu tačku istraživanja i istrage KIP-a, pa¹¹ do danas, ili period od 1981-1999. ili 1998-1999. Za učesnike srpske nacionalnosti, s druge strane, preferirani period je bio od 1998. do 2005. godine.¹²

Na grafikonu 20. prikazan je procenat ispitanika koji su birali razne aktere koje treba da istraži KIP. Gledajući čitavu grupu ispitanika, 74% smatra da bi trebalo istražiti policiju k-Srba, a potom nasilne nedržavne aktere koji se ne mogu smatrati vladinim ili paravojnim činiocima (72%). Pored njih, 69% ispitanika bi želelo da se istraže jugoslovenski vladini agenti, kao i snage Jugoslovenske narodne armije, JNA (65%) i paravojni agenti (64%). Samo 10% anketiranih izabralo je da KIP treba da istraži OVK.

Kada se razloži po etničkoj pripadnosti, samo (7%) k-Srba je verovalo da policiju k-Srba i agente jugoslovenske vlade treba istražiti, u poređenju sa 77% k-Albanaca i 67% ostalih nesrpskih manjina. Štaviše, prilično veliki deo anketiranih k-Srba (63%) izjavio je da KIP treba da istraži OVK, dok samo 8% k-Albanaca to podržava.

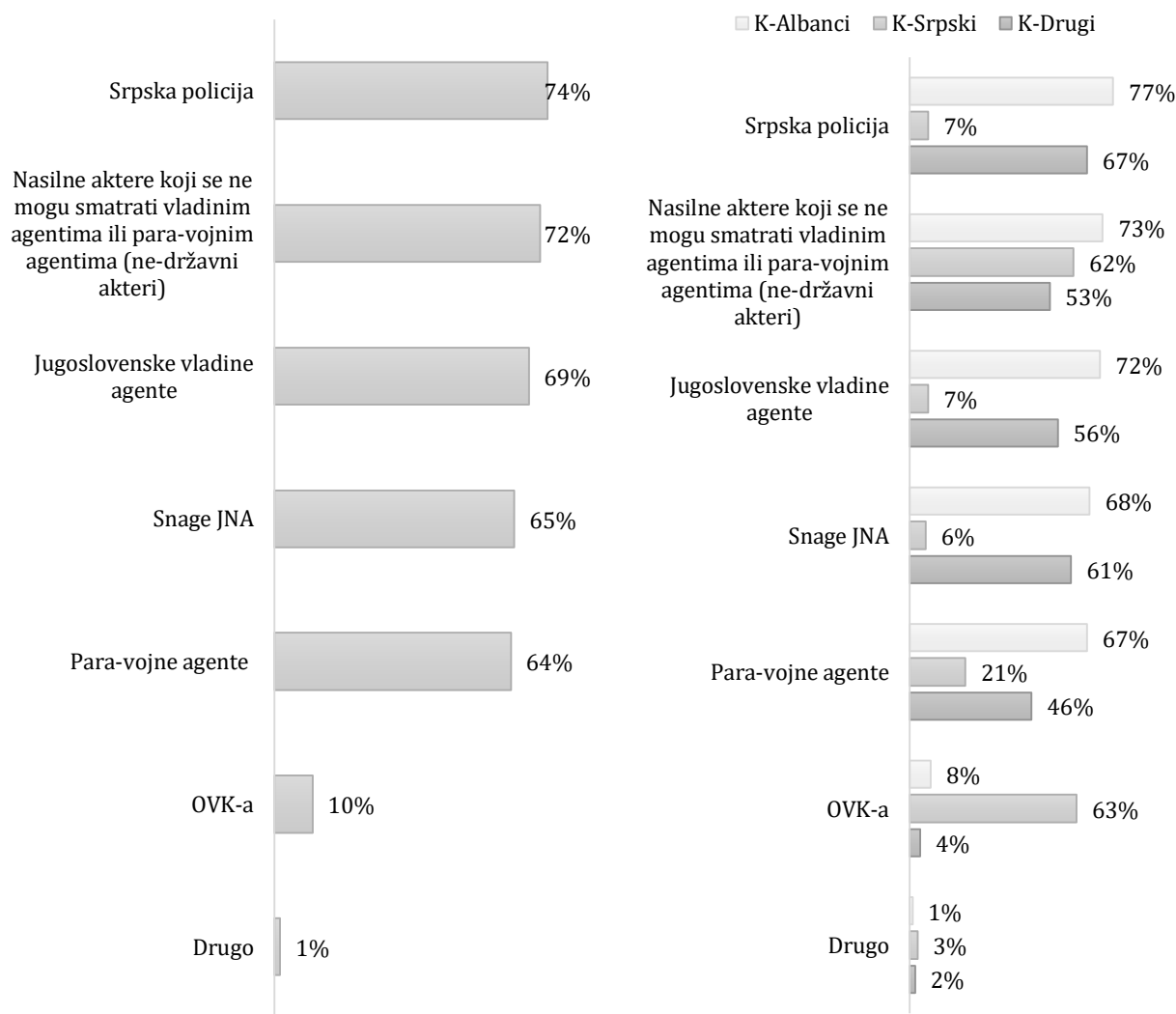
¹¹ Istorija studentskog pokreta na Kosovu počinje demonstracijama 1968. godine, kada su profesori i studenti Prištinskog univerziteta organizovali mirni protest za povratak u školske ustanove. Vidi: Demokratske vrednosti studentskog pokreta na Kosovu 1997/1999 i njihov odjek u zapadnoj diplomatiji, Lulzim NIKA, 2018.

¹² Uključivanje 2005. godine verovatno ima veze sa nasilnim neredima 17. i 18. marta 2004. godine, od strane albanskih Albanaca širom Kosova, podstaknuti senzacionalnim i na kraju utvrđenim kao netačnim izveštajima da su Srbi odgovorni za utopljenje troje male albanske dece. Tokom skoro četrdeset i osam sati, bezbednosne strukture na Kosovu (Kosovske snage pod vođstvom KFOR-a, policija UNMIK-a i lokalno regrutovana Kosovska policijska služba KPS) gotovo su u potpunosti izgubile kontrolu, pošto su širom Kosova izbila najmanje trideset tri velika nereda, uključujući oko 51.000 učesnika. Pogledajte: Human Rights Watch, „Neuspeh u zaštiti: nasilje protiv manjina na Kosovu“, jul 2004. godine; <https://www.hrw.org/report/2004/07/25/failure-protect/anti-minority-violence-kosovo-march-2004>

Zanimljivo je da donja slika pokazuje da su k-Albanci, k-Srbi i druge nesrpske manjine izrazili približno slične stavove u pogledu nasilnih nedržavnih aktera ili paravojsnih agenata (sa 73%, 62% i 53%).

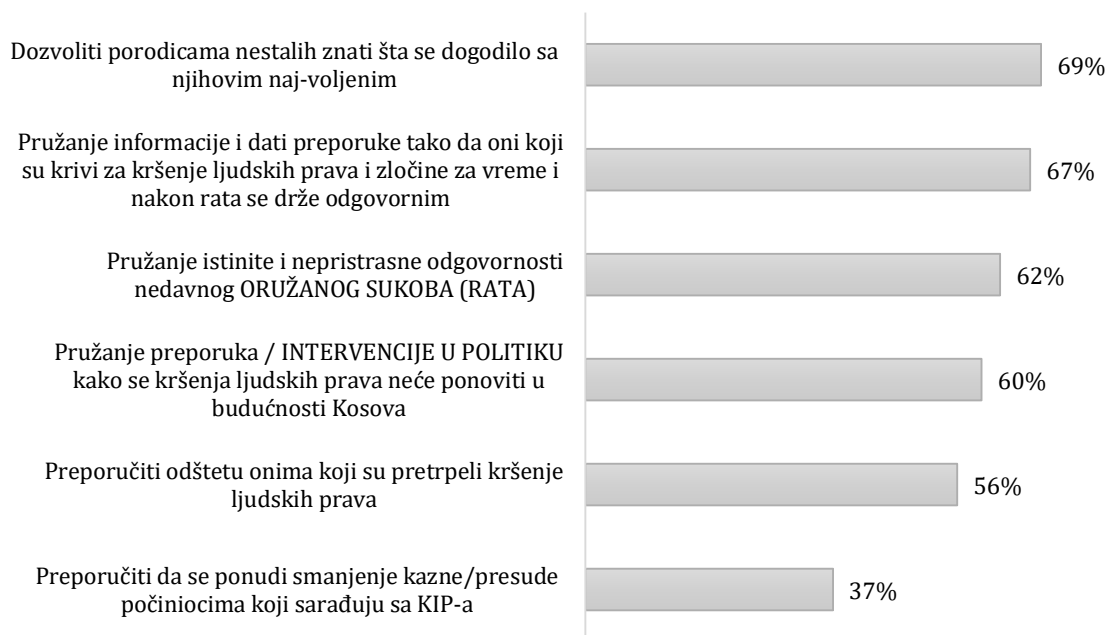
Jasno je da postoje izrazite razlike u mišljenjima između k-Albanaca i k-Srba o tome koja je strana, ili koje su strane počinile ozbiljna kršenja ljudskih prava i koga treba proveriti i smatrati odgovornim za prošla krivična dela. Taj jaz u percepcijama jedan je od razloga zašto je neophodno osnivanje komisije za istinu.

Grafikon 20. Šta mislite, koje aktere KIP treba pažljivo da istraži/prouči? Po etničkoj pripadnosti

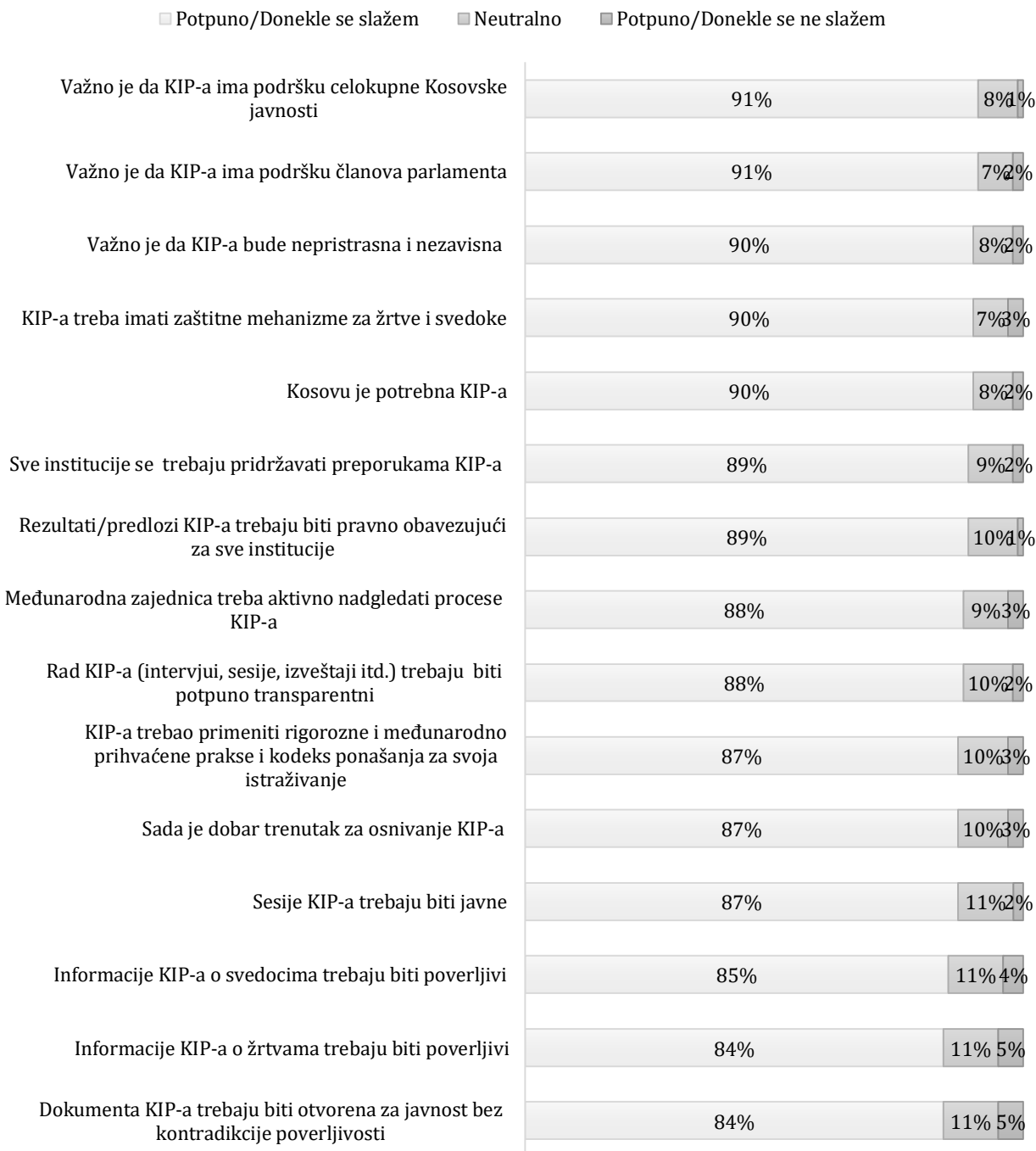
Na pitanje o rezultatima koje KIP treba da postigne (vidi grafikon 21) moglo se izabrati više odgovora. Velika podrška je data tome da se porodicama nestalih saopšti šta se dogodilo sa njihovim voljenima (69%), praćeno pružanjem informacija i preporuka tako da se oni koji su krivi

za kršenje ljudskih prava i zločine tokom i posle rata pozovu na odgovornost (67%). Takođe, mnogi smatraju da bi KIP trebalo da pruži istinski i nepristrasan prikaz nedavnog rata (62%). Preko polovine ispitanika takođe želi da preporuke KIP-a pomognu u sprečavanju kršenja ljudskih prava u budućnosti (60%) i uključe preporuke o obeštećenju za one koji su pretrpeli kršenje ljudskih prava (56%). Najređe odabrani odgovor ispitanika bio je da KIP treba da preporuči ublažavanje kazne počiniocima koji odluče da sarađuju sa KIP-om (37%).

Grafikon 21. Koje od sledećih rezultata smatrate da KIP treba da postigne?

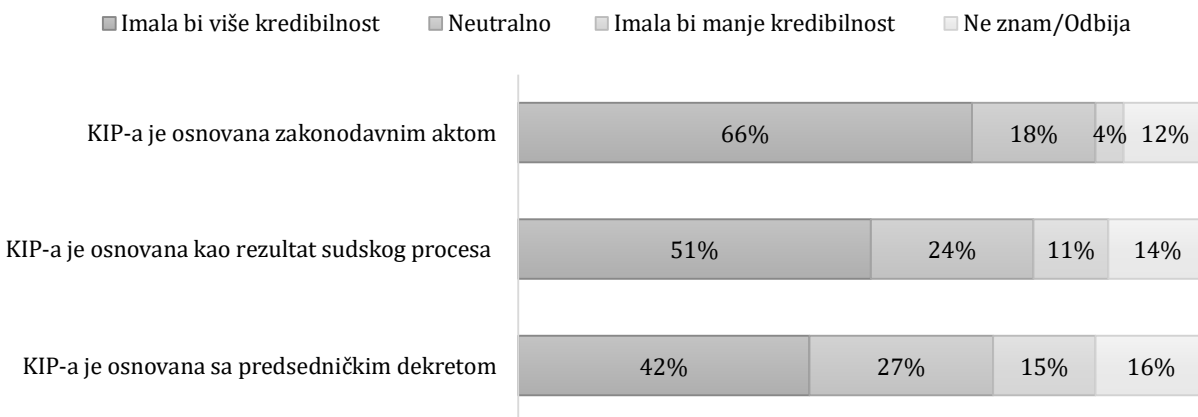
Ispitanicima je takođe predstavljen niz izjava o KIP-u za koje su morali da navedu da li se slažu, ne slažu ili se osećaju neutralno (grafikon 22). Uopšteno, ispitanici su se u potpunosti ili donekle složili sa svim datim tvrdnjama. Značajna većina ispitanika (90%) smatra da je na Kosovu potrebna komisija za istinu i pomirenje, da KIP treba da bude nepristrasan i nezavisan i da treba da ima zaštitne mehanizme za žrtve i svedoke. Takođe, ispitanici smatraju da je veoma važno da KIP treba da ima podršku javnosti i članova Skupštine Kosova (po 91% za oba). Pored toga, 87% ispitanika se slaže da je sada dobar trenutak da se uspostavi KIP. Pored toga, ispitanici takođe snažno podržavaju mehanizme nadzora, transparentnost, poverljivost (u vezi sa informacijama o svedocima) i potrebu da se kosovske institucije pridržavaju (pravno obavezujućih) preporuka KIP-a.

Grafikon 22. Da li se slažete ili ne slažete sa sledećim tvrdnjama?

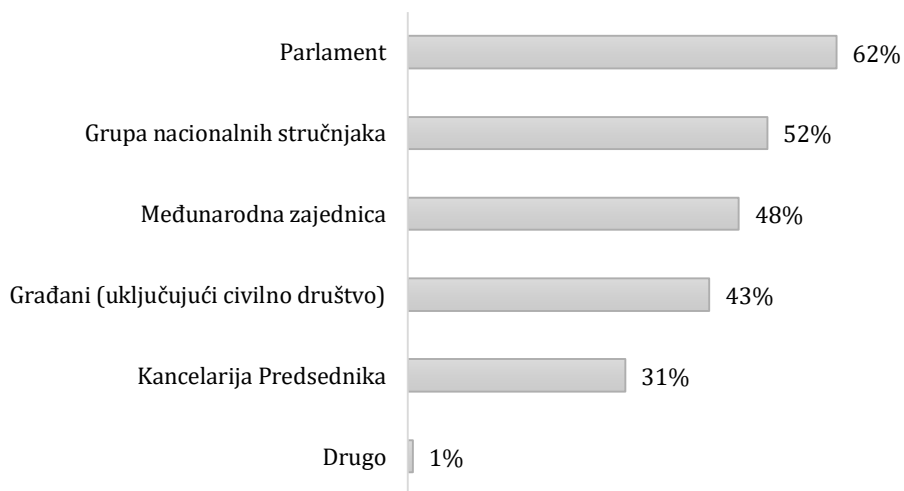
Sledeći grafikon (23) prikazuje stavove građana o tome koliko bi kredibilnim smatrali KIP na osnovu načina na koji bi bio uspostavljen. Uspostavljanje zakonodavnim aktom favorizovalo je dve trećine (66%) ispitanika sa samo 4% onih koji su verovali da bi to značilo manji kredibilitet za KIP. Opciju sudskog postupka podržalo je 51%, a 11% ispitanika je izjavilo da takav proces ne

bi koristio kredibilitetu KIP-a. Uspostavljanje predsedničkim dekretom najmanje je favorizovano (42%), a 15% ispitanika je navelo da bi ova opcija umanjila kredibilitet KIP-a.

Grafikon 23. Po vama, da li bi KIP imao više ili manje kredibiliteta ako ...

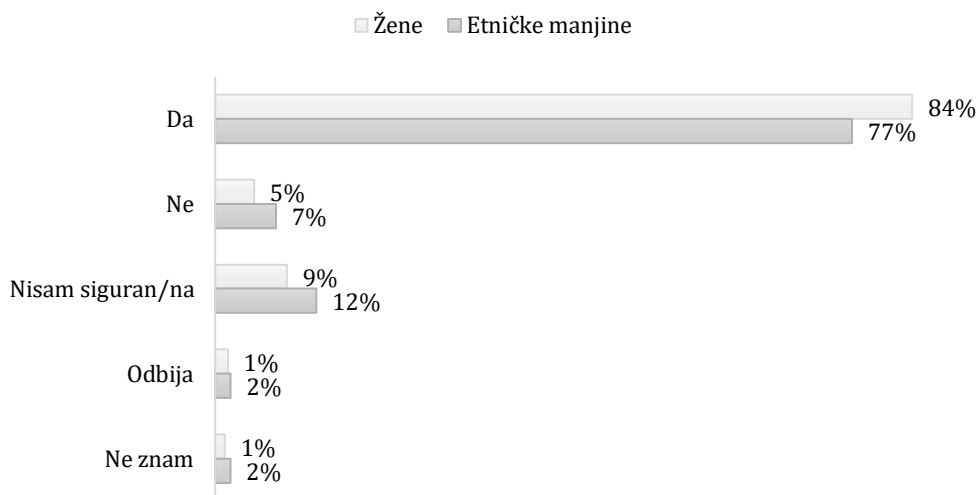
Kada su ispitanici zamoljeni da podele svoje mišljenje o entitetima koji bi trebalo da budu uključeni u izradu normativnog akta za uspostavljanje KIP-a (vidi grafikon 24), 62% njih podržalo je ideju da Skupština bude odgovorna. Grupa nacionalnih stručnjaka dobila je podršku 52% ispitanika, dok je međunarodnu zajednicu i civilno društvo odabralo 48%, odnosno 43% ispitanika. Kao najmanje povoljna opcija izabrana je Kancelarija predsednika, sa samo 31%.

Grafikon 24. Ko bi, po vašem mišljenju, trebalo da bude uključen u izradu normativnog akta za osnivanje KIP-a?

Dalje (vidi grafikon 25), većina ispitanika složila se da kvote treba koristiti da bi se osigurala adekvatna zastupljenost žena i etničkih manjina među onima koji su izabrani za komesare KIP-a. Tačnije, 84% ispitanika bilo je za uspostavljanje kvote za žene, a 77% podržalo je kvote za etničke

manjine. Samo 5% se nije složilo sa kvotama za žene, a 7% se nije složilo sa kvotama za etničke manjine.

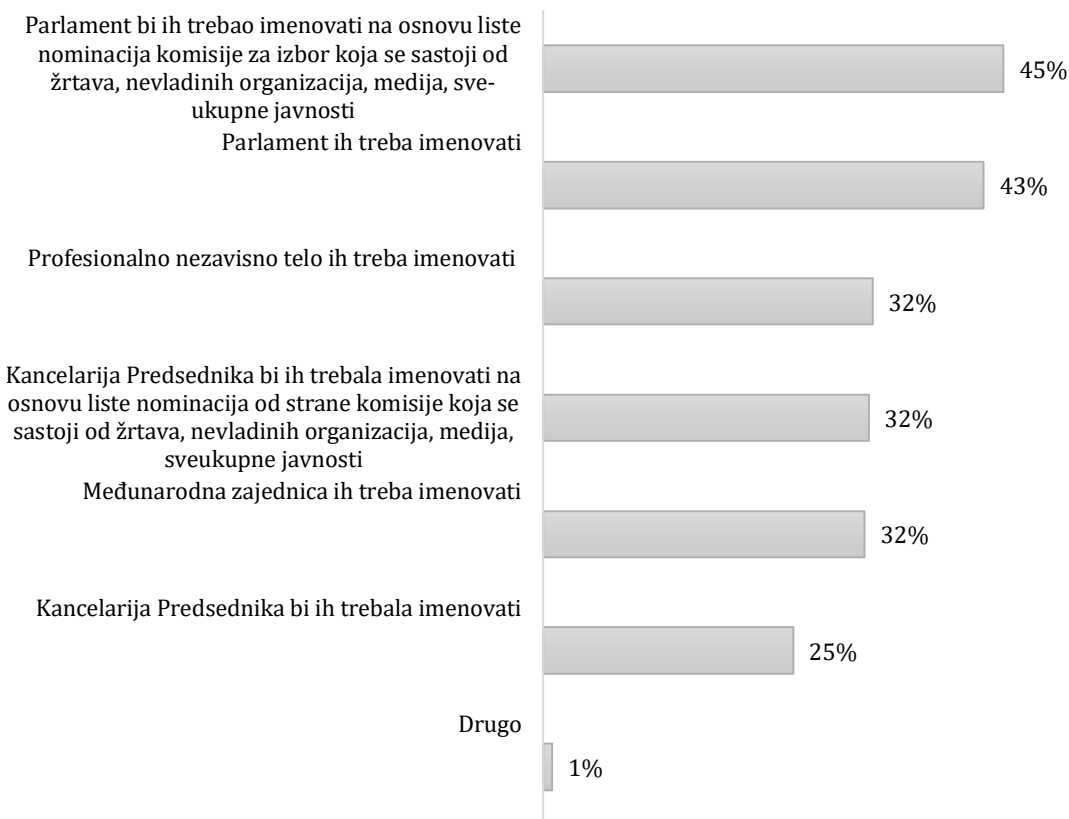

Grafikon 25. Što se tiče komesara KIP-a, da li mislite da bi trebalo da postoje kvote za adekvatnu zastupljenost:

Kada su ispitanici upitani ko bi trebalo da odabere komesare KIP-a (videti grafikon 26), kosovska skupština je najčešće birana - bilo da je reč o biranju komesara na osnovu liste nominacija koju je sastavila selekciona komisija koja se sastoji od ratnih žrtava, nevladinih organizacija, medija i uopšte javnosti - (45%) ili direktno od strane Skupštine (43%). Opcije da profesionalno nezavisno telo ili međunarodna zajednica preuzmu ulogu imenovanja komesara KIP-a dobile su podršku skoro jedne trećine (32%) ispitanika. Kancelarija predsednika bila je manje povoljna opcija, sa 32% ispitanika koji su podržali ovaj izbor ako listu nominacija priprema komisija za izbor sastavljena od žrtava, nevladinih organizacija, medija i sveukupne javnosti, a samo 25% podržava direktna imenovanja od strane Kancelarije predsednika.

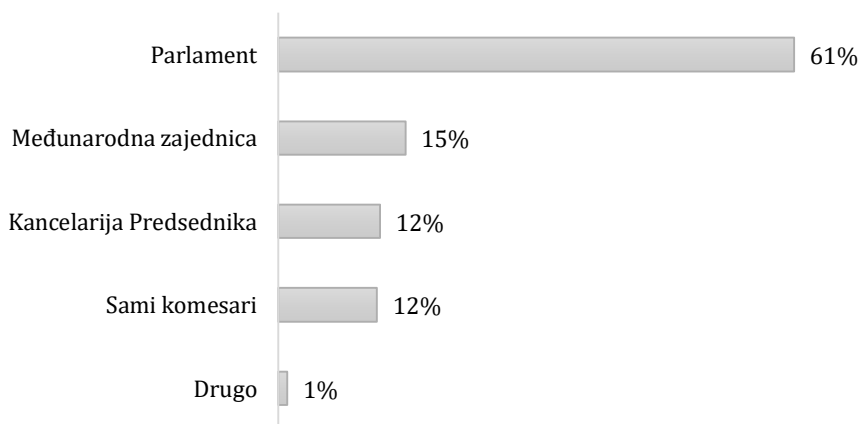
U raspravama na FG, učesnici k-Srbi bili su pomalo sumnjičavi prema procesu izbora članova KIP-a. Oni su preferirali da članove direktno biraju članovi zajednice i da u komisiji budu članovi udruženja žrtava. Izrazili su želju da članovi KIP-a budu nepristrasni i multietnički.

„Komisija treba da bude nepristrasna, sa predstavnicima koje su direktno izabrale zajednice, zajedno sa predstavnicima nestalih osoba i žrtava i OCD-ima“ (parafrazirana izjava nekoliko učesnika k-Srba)

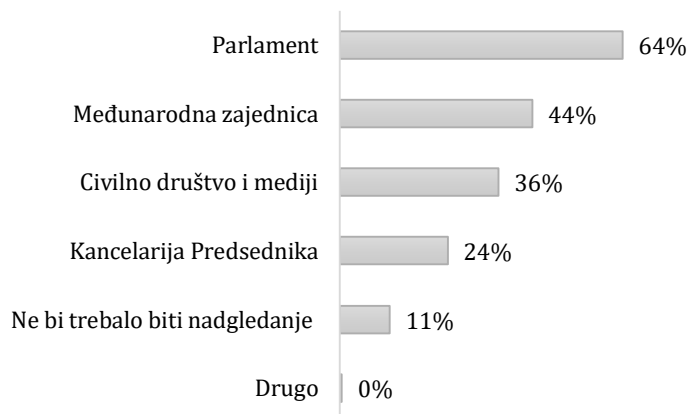
Grafikon 26. Ko bi, po vašem mišljenju, trebalo da odredi komesare KIP-a?

Grafikon 27 pokazuje da je 61% ispitanika izjavilo da bi kosovska skupština trebalo da snosi vlasništvo i odgovornost za obezbeđivanje finansijske nezavisnosti KIP-a. Ostale opcije bile su znatno manje popularne, sa samo 15% onih koji su izjavili da bi međunarodna zajednica trebalo da da svoj doprinos, a samo 12% je izabralo Kancelariju predsednika.

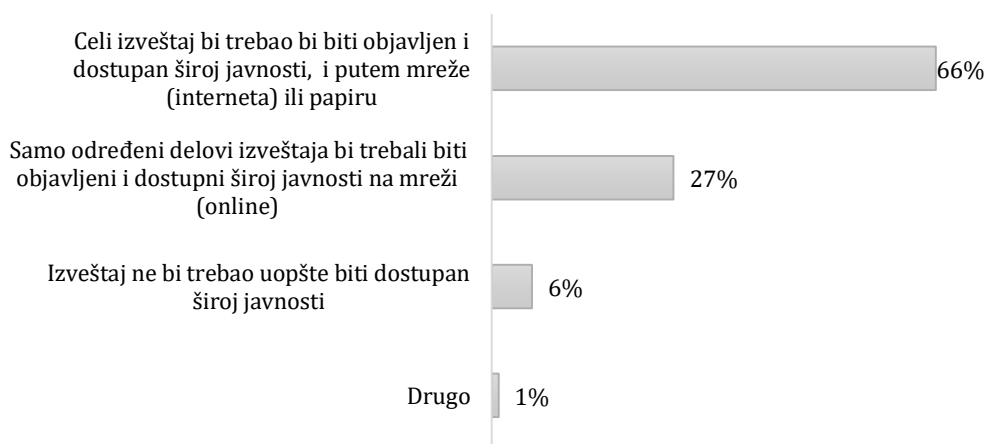
Grafikon 27. Ko bi po vašem mišljenju trebalo da bude odgovoran za budžet KIP-a?

Dalje, na pitanje ko bi trebalo da nadgleda rad KIP-a (vidi grafikon 28), većina (64%) ispitanika je ponovo izabrala Skupštinu kao entitet koji ima najviše poverenja za nošenje ove odgovornosti. Sledeći najpopularniji izbor bila je međunarodna zajednica (44%), a prate je civilno društvo i mediji (36%). Kancelarija predsednika dobila je podršku samo četvrtine (24%) ispitanika. Samo 11% ispitanika je reklo da ne bi trebalo da bude praćenja, odnosno monitoringa rada komisije.

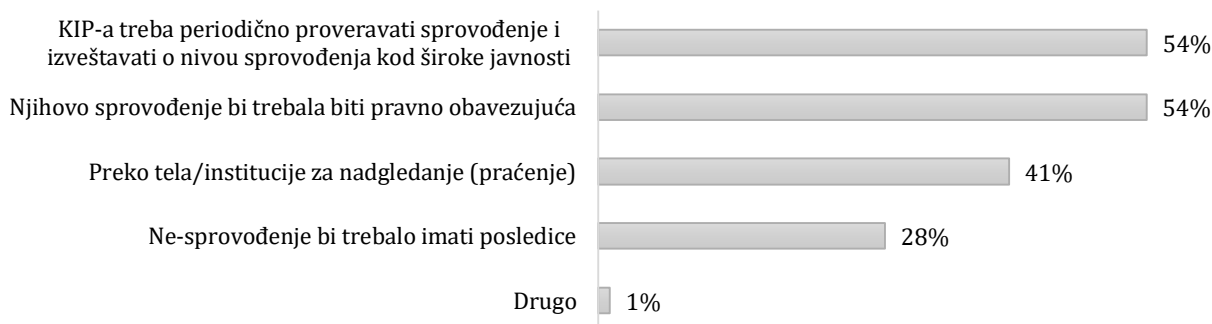
Grafikon 28. Šta mislite, ko bi trebalo da vrši monitoring rada KIP-a?

Obično je u mandatu KIP-a da na kraju svog rada objavi konačni izveštaj sa preporukama. Ispitanicima je postavljeno nekoliko pitanja u vezi sa završnim izveštajem (vidi grafikon 29). Dva od tri ispitanika (66%) složila su se da ceo izveštaj treba da bude objavljen na mreži (onlajn) i u štampanom obliku. Mnogo manje ispitanika (27%) izjavilo je da samo određeni delovi izveštaja treba da budu objavljeni i dostupni javnosti na mreži, dok je samo 6% preferiralo da izveštaj ne bude dostupan javnosti.

Grafikon 29. Na kraju rada, KIP će objaviti izveštaj o svojim nalazima. Kako mislite da bi trebalo da bude objavljen ovaj izveštaj?

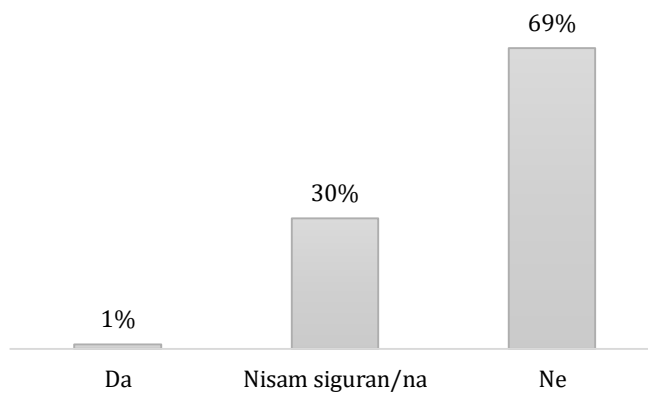
U skladu sa ovim pitanjem, ispitanici su upitani koje telo / jedinica ili institucija treba da bude zadužena za praćenje i obezbeđivanje primene preporuka koje proizilaze iz završnog izveštaja KIP-a (videti grafikon 30). Više od polovine (54%) izjavilo je da je KIP (ili njegove jedinice) taj koji treba da nadgleda i deluje kao provera i ravnoteža u primeni vladinih preporuka i posledično izveštava o tome široj javnosti. Pored toga, isti procenat ispitanika smatra da primena preporuka KIP-a treba da bude pravno obavezujuća, dok je 41% anketiranih izjavilo da sprovođenje treba obezbediti putem nadzornog tela / institucija. Istovremeno, samo 28% ispitanika smatra da bi nesprovođenje preporuka koje KIP iznese u izveštaju trebalo da ima posledice.

Grafikon 30. Kako mislite da bi trebalo osigurati sprovođenje preporuka ovog izveštaja od strane relevantnih institucija?

Završnim pitanjem istraženo je hoće li postojati aspekt koji bi mogao sprečiti ispitanike da veruju KIP-u i njegovim zaključcima, ako bi on bio uspostavljen (vidi grafikon 31). Kao što su pokazali rezultati, manje od jednog procenta ($n = 6$) je odgovorilo pozitivno, navodeći korupciju i pristrasnost kao faktore sprečavanja. Dok je 30% reklo da nisu sigurni, ostavljajući dominantnu većinu (69%) koja tvrdi da nema drugih razloga koji bi ih sprečili da veruju KIP-u.

Grafikon 31. Pod pretpostavkom da će KIP biti osnovan i da će delovati na osnovu preferencija koje ste naveli, da li bi i dalje postojao aspekt koji bi vas sprečavao da verujete KIP-u?

Zaključci

Ova studija je imala za cilj da proceni znanje i mišljenja kosovskih građana svih etničkih grupa, sektora, starosnih doba i polova, o pojmovima istine i pomirenja i prikupi njihova stanovišta o predloženom osnivanju komisije za istinu i pomirenje za Kosovo.

Za početak, većina ispitanika nikada nije čula za inicijativu KIP-a za Kosovo. Međutim, većina ispitanika je smatrala da je istina o nasilnoj prošlosti važna, čak i ako će otkriti neprijatne činjenice o vlastitoj grupi ili druge informacije koje ranije nisu znali. Činjenice o prošlosti neophodne su za postizanje pomirenja. Pomirenje se generalno shvatalo kao proces usmeren prema miru, poštovanju pojedinačnih ljudskih prava i etničkom suživotu. Da bi se postiglo pomirenje na Kosovu, ispitanici su se u velikoj meri složili da je otkrivanje istine neophodno, kao i da se počinioci pravnim sredstvima pozovu na odgovornost.

Za k-albanske ispitanike, bilo bi veoma važno da vlade Kosova i Srbije pomirenje shvate ozbiljno. Oni takođe izvinjenje srpske vlade vide kao preduslov za pomirenje. K-srpski učesnici, međutim, misle da bi pomirenje trebalo da se desi pre svega između zajednica. S tim u vezi, ispitanici su vrlo jasno istakli da nemaju dovoljno poverenja u državne institucije, posebno kada je reč o korupciji i pravnom sistemu. Učesnici FG su se složili da je pomirenje složeno pitanje, koje zahteva značajne promene unutar i između zajednica. Zbog nedostatka poverenja u institucije i političke lidere i nepoverenja između zajednica, veruju da će pomirenje, osim na individualnom nivou, biti teško postići još mnogo godina.

Kada su informisani o pravu na istinu i daljim objašnjenjima uloge komisija za istinu, oko dve trećine ispitanika preferira osnivanje KIP-a, koji smatraju potrebnim i korisnim. Sada bi bilo dobro vreme za to, jer se mnogi plaše da se dokazi gube s vremenom. Dok većina kosovskih Albanaca podržava uspostavljanje KIP-a na Kosovu, polovina kosovskih Srba je bila nesigurna, a petina uopšte ne podržava KIP. Važni razlozi među svim ispitanicima koji ne podržavaju KIP su nedostatak poverenja da će KIP uspeti i činjenica da je inicijativa potekla od predsednika Kosova.

Neki od ispitanika su se negativno izrazili u vezi sa osnivanjem KIP-a, jer usko povezuju njegov rad sa opraštanjem počiniocima. Međutim, ovo nije deo trenutnog nacrtu normativnog zakona i PT treba jasno da obavesti građane da to nije u okviru ciljeva KIP-a za Kosovo.

Jasno je da postoje izrazite razlike u mišljenjima između k-Albanaca i k-Srba o tome koja je strana, ili koje su strane počinile ozbiljna kršenja ljudskih prava i koga treba proveriti i smatrati odgovornim za prošla krivična dela. Postoje i neke primetne razlike u pogledu vrste krivičnih dela koje misle da bi KIP trebalo da istražuje, osim masovnih ubistava koja su svi smatrali važnim. To se odnosi na različita iskustva, priče i narative koje su različite zajednice do sada konstruisale. Istovremeno, velika većina složila se da građani Kosova poseduju dovoljno informacija o činjenicama i istinama iz prošlosti vezanim za sukob '98 / '99. Ovde je opravdan oprez, jer se može

pokazati nedostatak kritičkog razmišljanja o tome kako je prošlost dokumentovana do sada i o zvaničnim narativima koji su postojali od kraja sukoba. Ti narativi su ugrađeni u sećanja i verovanja mnogih građana, ali ih treba ispitati i pregledati.

Verovatno gorenavedene razlike objašnjavaju zašto nije postojao jasan konsenzus o tome koji period tačno KIP treba da istraži i dokumentuje. KIP će morati da ima jasan mandat za istraživanje određenog vremenskog okvira; dok bi KIP mogao da uključi šire istorijske podatke u svoje izveštavanje, istraga i dokumentacija ozbiljnih kršenja ljudskih prava treba da budu ograničeni na određeni period. Različita iskustva i pripovedanja o prošlosti među različitim etničkim zajednicama oživljavaju okruženje nepoverenja i neprijateljstva, a to je jedan od glavnih razloga zašto je KIP neophodan. Mora postojati nezavisna komisija koja bi istraživala i dokumentovala do sada nepoznatu istinu o poslednjem sukobu na Kosovu, ne time što bi dokazala da jedna ili druga grupa nije bila u pravu, već time što bi prikazala obrasce i broj kršenja ljudskih prava na društvenom nivou. Pored toga, ovakva komisija bi mogla doprineti da različite zajednice saznaju o patnjama žrtava iz drugih zajednica. To će dugoročno stvoriti uslove za uspostavljanje društvenog dijaloga.

Za one koji žele da se KIP uspostavi važno je da ispunjava određene kriterijume kao što su: kredibilitet, transparentnost, politička i finansijska nezavisnost, pažljiv odabir članova komisije, uključujući kvote za žene i etničke manjine.

Izgradnja uspešnog KIP-a složen je i zahtevan proces. Kosovsko društvo treba da pokaže spremnost i odgovornost za osnivanje KIP-a, što će stvoriti prostor za žrtve i preživjele iz rata i dokumentovati istine koje nisu do sada bile izgovorene. Ta istina treba da stvori prostor u kojem će se k-Albanci, k-Srbi i k-druge zajednice međusobno oslušivati i priznati patnje i gubitke drugih tokom nedavnog sukoba. Istina koju sve etničke grupe na Kosovu mogu bez oklevanja prihvatiti. Tek tada KIP može pomoći u stvaranju boljih uslova za pomirenje.

Preporuke

Na osnovu ove diskusije, u nastavku su preporuke za brojne aktere o tome kako nastaviti dalje.

Preporuke pripremnom timu za uspostavljanje KIP-a na Kosovu:

- Razviti sveobuhvatnu strategiju informisanja o pružanju jasnih informacija o celom procesu uspostavljanja KIP-a i njegovom funkcionisanju. Pre svega, trebalo bi dopreti do svih zajednica i zainteresovanih strana na Kosovu, ali i dijaspore i relevantnih međunarodnih aktera;
- Kroz široke i inkluzivne nacionalne konsultacije i rasprave, uključiti sve društvene grupe na Kosovu, sa ciljem da se postigne konsenzus oko svrhe i obima KIP-a;
- Osigurati šire uključivanje kosovskih manjina u rasprave o istini o prošlosti, pomirenju i KIP-u;
- Osigurati da se stavovi građana i zainteresovanih strana o vremenskom okviru koji KIP treba da istraži uzimaju u obzir uz senzitivnost za različita iskustva različitih etničkih grupa;
- Obezbediti primenu predloga u nacrtu normativnog zakona, koji su proizašli iz inkluzivne javne rasprave i nalaza ovog istraživanja, da komesare bira Skupština na osnovu liste nominacija koju daje selekcionni odbor koji se sastoji od žrtava rata, nevladinih organizacija, medija i opšte javnosti;
- Osigurati uspostavljanje KIP-a zakonodavnim aktom koji je, kako proizilazi iz inkluzivne javne rasprave i nalaza ovog istraživanja, verodostojniji pristup od uspostavljanja predsedničkim dekretom;
- Osigurati da postoje kvote kao pozitivne akcije u obezbeđivanju adekvatne zastupljenosti žena i etničkih manjinskih grupa kao komesara KIP-a;
- Uzeti u obzir predloge građana iz ovog istraživanja, ali i predloge koji će se pojaviti iz drugog ciklusa javnih konsultacija o vremenskom okviru koji će KIP istražiti (između ostalog), pre nego što se finalizuje normativni akt za KIP.

Vladi Kosova:

- Ovo istraživanje pokazuje da su kosovskim građanima potrebne nezavisno utvrđene činjenice o nasilnoj prošlosti, radi napretka ka procesu pomirenja. Stoga, kosovska vlada mora da ispuni svoje obaveze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i drugih međunarodnih obaveza koje je Kosovo preuzelo i da nastavi dalje napore ka pomirenju koje je ključno za čvrsto ustanovljavanje mira i obezbeđivanje trajne stabilnosti na Kosovu;
- Ponovo potvrditi posvećenost i prepoznati potrebu za dijalogom između Kosova i Srbije i ponovo pokrenuti ovaj proces sa ciljem da se poboljšaju odnosi između dva društva, a ne samo da se dostigne „tehnički“ konačni sporazum između Kosova i Srbije;
- Obezbediti da će KIP po uspostavljanju dobiti dovoljno ovlašćenja da samostalno obavlja svoj rad, u skladu sa željama građana;

- Politički podržati KIP potpunom saradnjom i sprečavanjem bilo kakvih opstrukcija;
- Obezbediti potrebna finansijska sredstva da KIP u potpunosti sprovede svoj mandat;
- Uložiti više napora u borbu protiv korupcije kroz slobodan i pravičan pravosudni sistem, jer će u suprotnom ometati rad KIP-a i uticati na njegov kredibilitet;
- Obezbediti sve informacije o nestalim osobama nakon uspostavljanja KIP-a. Ovo istraživanje pokazuje da su informacije o nestalim osobama ključne da društvo može da napreduje;
- Osigurati da Specijalno tužilaštvo Republike Kosovo (SPRK) i specijalizovani istražitelji za ratne zločine Kosovske policije imaju dovoljno stručnog i obučenog osoblja i resursa da podrže komisiju kada se slučajevi ratnih zločina moraju podneti na krivično gonjenje, uz dužno poštovanje prava žrtava i preživelih;
- Podržati uspostavljanje mehanizma za nadgledanje rada KIP-a.

Skupštini Kosova:

- Pravilno i ozbiljno razmotriti proglašenje normativnog akta za uspostavljanje KIP-a nakon što mu se podnese;
- Osigurati da Skupština Kosova u svojoj raspravi proceni kako taj akt reaguje na različita stanovišta u društvu;
- Obezbediti da se komesari imenuju transparentno, u skladu sa spiskom nominacija koje je obezbedila komisija za izbor koja se sastoji od žrtava rata, nevladinih organizacija, medija i sveukupne javnosti).

Civilnom društvu:

- Nadgledati osnivanje i funkcionisanje budućeg KIP-a;
- Nastaviti sa sprovođenjem aktivnosti koje podržavaju etnički dijalog i pomirenje na nivou pojedinaca i zajednice;
- Nastaviti blisku saradnju sa mladima u osnovnim i srednjim školama na pružanju činjeničnog obrazovnog materijala o nedavnoj prošlosti na Kosovu;
- Podržati budući KIP prenošenjem svih dosijea prikupljenih od NVO-a i svu povezanu dokumentaciju ili dokaze o zločinima počinjenim tokom proteklog sukoba KIP-u.

Međunarodnoj zajednici:

- Prepoznati potrebu za pronalaženjem istine kao preduslova za pomirenje i kao važnog elementa odnosa vlada i građana Kosova i Srbije;
- Obezbediti političku i tehničku podršku KIP-u kako bi on funkcionisao nezavisno i potpuno, bez nametanja;
- Pružiti podršku političkim spektrima na Kosovu u podršci uspostavljanju KIP-a;
- Nastaviti sa podržavanjem napora Kosova na jačanju demokratije i vladavine zakona.

Za EU posebno:

- U okviru pretpripravnog programa i u kontekstu reformi koje zahteva Evropska komisija, istaknuti potrebu za tranzicionom pravdom na Kosovu i podržati Kosovo tehničkom pomoći u vezi s tim;
- Podržati uspostavljanje KIP-a u kontekstu razgovora na visokom nivou o normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova;
- Podržati nezavisnost rada komisije, njeno istraživanje i arhiviranje dokumentacije;
- Pratiti sprovođenje preporuka iz konačnog izveštaja KIP-a.

Za UNMIK i EULEX:

- Osigurati da se svi spisi predmeta i sva povezana dokumentacija ili dokazi u vezi sa izveštajima i istragama zločina prema međunarodnom pravu koje UNMIK i EULEX još uvek čuvaju prenesu bez odlaganja SPRK-u i / ili budućem KIP-u.

Integra

Integra je organizacija koju je formirala grupa ljudi posvećena doprinosu oporavku i razvoju Kosova i regiona. Rad Integre je vođen principima dobrog upravljanja i potpunog uživanja ljudskih prava, bez obzira na etničku pripadnost, rasu, veru, pol, seksualnu orijentaciju i političku pripadnost, koji su neophodni za izgradnju demokratskog i tolerantnog Kosova, u potpunosti integrisanog u evropsku zajednicu.

www.ngo-integra.org | info@ngo-integra.org

Ovo istraživanje je rezultat projekta/aktivnosti „Istraživanje percepcije javnosti i javni dijalog o budućoj Komisiji za istinu i pomirenje (KIP) na Kosovu“ koje finansira Federalno ministarstvo spoljnih poslova Švajcarske. NVO INTEGRA je odgovorna za sadržaj i rezultate ovog istraživanja i ni pod kojim uslovima se ne može smatrati da ovo istraživanje odražava stavove Federalnog ministarstva spoljnih poslova Švajcarske.

Pokrenula organizacija Integra

U partnerstvu sa Novom društvenom inicijativom (NSI)

Ovlašćeno od strane pripremnog tima za uspostavljanje Komisije za istinu i pomirenje

Uz podršku Ambasade SAD-a na Kosovu, Ambasade Švajcarske na Kosovu i Fonda braće Rokfeler

Uz zahvalnost Međunarodnom centru za tranzicionu pravdu (ICTJ) i PAX-u za kontinuirane savete i recenzije